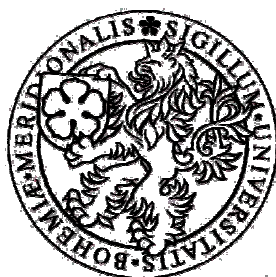

**JIHOČESKÁ UNIVERZITA
ČESKÉ BUDĚJOVICE**

**PEDAGOGICKÁ FAKULTA
KATEDRA PEDAGOGIKY A PSYCHOLOGIE**

**Volnočasové aktivity žáků 1. stupně ZŠ
jako prevence kázeňských problémů ve škole**

Diplomová práce

Autor : Lucie Pošustová

Vedoucí práce : Mgr. Radek Cvach

České Budějovice 2007

**UNIVERSITY OF SOUTH BOHEMIA
ČESKÉ BUDĚJOVICE**

**PEDAGOGICAL FACULTY
DEPARTMENT OF PEDAGOGICS AND PSYCHOLOGY**

**Free-time activities of elementary school pupils as prevention
to disciplinary problems at school**

Dissertation work

Author: Lucie Pošustová

Dissertation leader: Mgr. Radek Cvach

České Budějovice, 2007

BIBLIOGRAFICKÁ IDENTIFIKACE

Název diplomové práce: Volnočasové aktivity žáků 1. stupně ZŠ jako prevence kázeňských problémů ve škole

Pracoviště: Katedra pedagogiky a psychologie Pedagogické fakulty Jihočeské univerzity

Jméno a příjmení autora: Lucie Pošustová

Studijní obor: Učitelství pro 1. stupeň ZŠ

Vedoucí práce: Mgr. Radek Cvach

Rok obhajoby: 2007

Anotace:

Diplomová práce se zabývá volnočasovými aktivitami žáků 1. stupně ZŠ a to především jejich vlivem na kázeň ve škole. Cílem práce je zachycení zkušeností učitelů prvního stupně ZŠ s projevy nekázně žáků, zmapování způsobů trávení volného času žáků a posouzení, zda volnočasové aktivity mají možnost výrazně ovlivnit chování žáků ve škole. Teoretická část práce vymezuje na základě odborné literatury pojmy kázeň a volný čas. Nastihuje funkce kázně, smysl jejích norem, příčiny nekázně a její projevy. Naznačuje také způsoby, kterými lze kázeňským problémům předcházet. Dále charakterizuje výchovu mimo vyučování a volnočasová zařízení. V praktické části jsou pomocí dotazníkové metody a řízeného rozhovoru shromážděny a analyzovány poznatky o kázeňských přestupcích žáků 1. stupně ZŠ a využívání jejich volného času. Tyto poznatky jsou posuzovány jak z hlediska výpovědí žáků, tak i z pohledu učitelů.

BIBLIOGRAPHICAL IDENTIFICATION

Thesis title: Free-time activities of elementary school pupils as prevention to disciplinary problems at school

Place of work: Department of Pedagogics and Psychology, Pedagogical Faculty, University of South Bohemia

First name and last name of the author: Lucie Pošustová

Field of study: Elementary school teaching

Dissertation leader: Mgr.Radek Cvach

Year of defence: 2007

Anotation:

The thesis is concerned with free-time activities of elementary school pupils with a special emphasis on its influence on discipline at school. The aim of the thesis was to gather experiences of elementary school teachers with disciplinary problems in pupils, to survey how pupils spend their free-time and to assess whether free-time activities can significantly influence behaviour of pupils at school. Theoretical part is focused on the terms “free-time“ and “discipline“ and is based on scientific literature. It shows functions of discipline, sense of its norms, causes of disciplinary problems and their displays. It also outlines ways of disciplinary problems prevention, characterizes education outside school and free-time facilities. In practical part are results from a questionnaire-survey and interviews about disciplinary problems of elementary school pupils and about ways in which they spend their free-time. These findings have been analyzed from both – pupils and teacher – aspects.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „Volnočasové aktivity žáků 1. stupně ZŠ jako prevence kázeňských problémů ve škole“ vypracovala samostatně, na základě vlastních zjištění a materiálů uvedených v seznamu literatury.

V Českých Budějovicích dne 17. 4. 2007

.....

Úvodem bych chtěla vyjádřit poděkování vedoucímu diplomové práce, panu Mgr. Radku Cvachovi, za odborné vedení, pomoc a metodické rady, které mi byly poskytnuty při zpracování této diplomové práce. Také bych chtěla poděkovat všem pracovníkům základních škol, kteří mi umožnili provést dotazníkové šetření a poskytli prostor ve svém volném čase.

OBSAH

ÚVOD	9
I. TEORETICKÁ ČÁST	10
1. KÁZEŇ	10
1.1 Vymezení pojmu kázeň	11
1.2 Funkce kázně a smysl jejích norem	13
1.3 Příčiny nekázně ve škole a ve společnosti	15
1.4. Projevy nekázně	17
1.4.1 Nekázeň vůči učitelům (škole)	17
1.4.2 Nekázeň vůči (spolu)žákům	18
1.5 Časové ztráty ve výuce zapříčiněné nekázní	18
1.6 Prevence kázeňských problémů	19
1.6.1 Otevřené vyučování - náměty	19
1.6.2 Volnočasové aktivity a jejich pozitivní vliv na žáka	22
2. VOLNÝ ČAS	23
2.1 Vymezení pojmu	23
2.2 Vývoj výchovy ve volném čase	27
2.3 Škola a výchovný význam volného času	30
2.4 Výchova mimo vyučování	30
2.4.1 O co usiluje výchova mimo vyučování?	32
2.4.2 Funkce výchovy mimo vyučování	33
2.4.3 Obsah výchovy mimo vyučování	34
2.4.4 Činitelé výchovy ve volném čase	35
2.5 Výchovné zhodnocení volného času	35
2.6 Volnočasové potřeby a zájmy	36
2.7 Nabídky volnočasových aktivit	37
2.7.1 Organizované výchovné působení ve volném čase	38

2.8 Volnočasová zařízení školy	42
2.8.1 Školní družiny a školní kluby	42
2.9 Školská zařízení pro výchovu mimo vyučování	44
2.10 Souvislosti mezi využíváním volného času a poruchami chování	45
II. PRAKTICKÁ ČÁST	46
3. CÍLE VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ	46
4. STANOVENÍ HYPOTÉZ	47
5. CHARAKTERISTIKA VÝZKUMNÉHO SOUBORU	48
6. POUŽITÉ VÝZKUMNÉ METODY	49
7. REALIZACE VÝKUMU	50
7.1 Realizace výzkumu u žáků	50
7.2 Realizace výzkumu u učitelů	52
8. VÝSLEDKY A INTERPRETACE VÝZKUMŮ	54
8.1 Vyhodnocení hypotéz	54
9. ZÁVĚR	71
10. SEZNAM LITERATURY	74
11. PŘÍLOHY	75

ÚVOD

S problémem kázně, resp. nekázně žáků se za dobu svého učitelského povolání setká snad úplně každý učitel. Kázeň představuje pro většinu učitelů jeden z hlavních a nejvíce zatěžujících problémů, který v nich také nejčastěji vyvolává pocit bezradnosti, ne-li dokonce bezmoci. I někteří žáci zpětně vidí, že nekázeň v jejich okolí narušuje a poškozuje jejich zájmy. Především značná nekázeň narušuje průběh vyučovacího procesu, což je nežádoucí jak pro učitele, tak i pro mnohé žáky. Kázeňské problémy vedou ke snížení podílu času věnovaného učení, což zásadním způsobem poškozuje výsledky výuky. Již Komenský mluvil o škole bez kázně podobající se mlýnu bez vody. Vyjadřoval tím, že funkcí kázně je umožnit normální vyučovací proces. Kázeňské problémy mohou přerůst až v přímé ohrožení osobní důstojnosti, zdraví i života žáků a dokonce i učitelů.

Působení volnočasových aktivit může vést k aktivnímu životnímu stylu a rozvíjet talent dětí. Na druhou stranu však může ovlivňovat tendence dětí a mládeže k patologickým jevům. Především má také celkově značný vliv na kázeň žáků. Určitá organizovanost aktivit a hlavně přesně daný řád následně ovlivňuje žáky při jejich běžném denním životě. Ve školním prostředí jsou více ukázněni, více chápou normy a daná pravidla.

Volný čas mimo vyučování, tedy čas, který se odehrává po skončení školy, by neměl být ponechán náhodě a živelnosti. S touto náhodou a živelností jsou často spojena různá nebezpečí pro morální vývoj a zdraví. Nemůže nám být proto lhostejné, kde a jak žáci tráví své volné chvíle a jaké vlivy na ně v době po vyučování působí.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1. KÁZEŇ

Kázeň ve škole spočívá v tom, jak žáci dovedou zachovávat společenská a školní pravidla, spolupracují s učitelem na plnění stanovených cílů výuky a podílejí se na vytváření příznivého sociálního prostředí. Projevuje se v celkovém pořádku, v dodržování základních regulativů, které přispívají k snazšímu plnění jednotlivých úkolů školy, ať už se týkají osobní hygieny, pořádku ve školních věcech, šetrného zacházení s knihami a učebními pomůckami, pravidelnosti příchodu do školy i ze školy, chování žáků o přestávkách, vypracování domácích úkolů, přípravy na výuku apod. /Kalhous, 2002/

Pedagogové, vychovatelé, učitelé, rodiče i další lidé zabývající se výchovou si odedávna kladou otázku, jak zajistit, aby z dítěte vyrostl člověk podle jejich představ, člověk vnitřně ukázněný a člověk respektující daná pravidla. Proto se také hledají způsoby, jak na jedince působit, jak a pomocí čeho jej ovlivňovat, aby se jejich plány mohly úspěšně realizovat. Po celou dlouhou dobu hledají nějaký „zázračný“ nástroj, nějakou zaručeně úspěšnou metodu, či za každých okolností efektivní prostředek.

Spornou otázkou tu však je, co je to vůbec kázeň, jaký typ kázně je ideální a hlavně pro koho je ideální. Dále se můžeme ptát z hlediska koho nebo čeho je kázeň ideální, jaký by měl být obecný cíl formování člověka, jaké hodnoty se mají preferovat, kdo o preferenci hodnot má rozhodovat apod.

Když nad tímto problémem budeme dlouze přemýšlet, dojdeme k jedinému závěru. Bude nám jasné, že to, jakým se člověk stane, obrazně řečeno, zda dobrým či zlým, závisí kromě dědičných předpokladů na tom, jakým podnětům bude vystaven, v jakém prostředí bude vyrůstat, resp. zda a kým bude vychováván.

1.1 Vymezení pojmu kázeň

Kázeň není pojmem výhradně pedagogickým, neváže se pouze ke škole. Má širší společenský obsah. B. Rotterová pokládá za nesprávný názor, že „problém kázně je tak starý jako sama škola.“ Podle ní kázeň jak předchází, tak přesahuje oblast školy. Požadavek poslušnosti, podrobení se dané normě, respektování autority, vrchností, nadřízeného atd. charakterizuje nejrůznější sociální skupiny bez ohledu na stupeň historického vývoje. /Rotterová, 1973/

Společnost v průběhu svého vývoje určuje normy, jednání, pravidla společenského styku, reguluje obecnou platnost norem a cílů pro všechny své členy. Prostřednictvím kázně reguluje sociální vztahy.

Při výchově spolupůsobí též jiné okolnosti než vychovatel, a to přírodní a společenské podmínky.

Slovo kázeň může u některých lidí vzbuzovat až negativní asociace. Má totiž určitý negativní nádech a vyvolává různé představy. Je to slovo, pod kterým si snad každý něco představí, ale každý něco poněkud jiného. Bývá často asociována s potlačováním lidské přirozenosti, podřizováním se vnitřně neakceptovatelným normám, a to navíc pod tlakem nepříjemného dozoru. /Bendl, 2004/

Kázeň je slovo, kterému v zásadě všichni rozumíme. Zeptáme-li se několika lidí, co si pod tímto pojmem představují, dostane se nám různých odpovědí: poslušnost, disciplína, slušné chování, řádné chování, poslouchání příkazů, plnění rozkazů, zachovávání pravidel, dodržování norem, podřizování se řádu, souhrn zákonů, kterými se řídí jednotlivec či skupina, znalost a dodržování určitých pravidel, plnění povinností, podmínka úspěšné činnosti, prostředek mravní výchovy, výsledek výchovného procesu atd. Setkáme se i se ztotožňováním kázně se slušným chováním, slušnými mravy.

Dále se kázeň vymezuje jako dodržování norem (podřízení se pravidlům) a také se do tohoto pojmu zahrnuje znalost pravidel či norem (ve spojení s jejich dodržováním). /Bendl, 2001/

I když má kázeň pro každého znamenat něco jiného, faktem zůstává, že plní důležité funkce a je podmínkou nejen prosperity, ale i zdravého vývoje jedince a celé společnosti.

Co tedy kázeň ve skutečnosti je?

Kázeň můžeme definovat jako soubor určitých pravidel a norem, jeho dodržování. Je to řád nebo znalost řádu, je to nějaká činnost, stav či vlastnost? Po prostudování celé řady definic kázně můžeme zjistit, že pro vymezení tohoto pojmu jsou nezbytná pouhá dvě slova, a to norma a dodržování, popř. podřizování se. Tato slova v různých svých obměnách (pravidlo, příkaz, zachovávaní, plnění) jsou v podstatě obsažena ve všech definicích kázně.

Kázeň není jistě slovo příliš populární. Jeho nepřítel velká popularita vyplývá zřejmě z našich osobních zkušeností s tímto jevem. Kázeň je totiž často spojována s negativními emocemi, neboť požadavek na vzorné chování směřuje v mnoha případech k potlačení lidské „přirozenosti“. Normy omezují jedincovu aktivitu, jeho chtění, libovůli, ohraničují jeho potřeby, sklony, zájmy a tendence. Člověk se ne vždy rád a ochotně podřizuje. A to především, když přitom ještě často musí vydat hodně sil, úsilí, energie, aby splnil kázeňské požadavky. Na druhou stranu je však nutno připomenout, že kázeň je pro lidi velice důležitá, neboť jim poskytuje ochranu proti ostatním členům společnosti, a to zejména proti silným, agresivním jedincům, i proti nespravedlnosti. /Bendl, 2001/

1.2 Funkce kázně a smysl jejích norem

Kázeň patří k základním pilířům života společnosti, je podmínkou jejího zdravého vývoje. Není opakem svobody, nýbrž chaosu a anarchie. Důležitá je míra kázně, neboť příliš uvolněná kázeň snižuje výkonnost a vyvolává zmatek, a naproti tomu příliš tuhá kázeň zase potlačuje tvořivost a spontaneitu. Z hlediska školy představuje kázeň podmínku hladkého průběhu vyučování, efektivního výkonu a záruku pocitu bezpečí žáků i učitelů. Kázeň je nejen cílem, ale i prostředkem výchovy ve škole. Je to nejen kvůli životu uvnitř samotné školy, ale i proto, že je předpokladem úspěšného včlenění se do světa dospělých, do společnosti, uplatnění se v dalším životě, např. v zaměstnání. Z těchto a dalších důvodů je potřeba ve škole vychovávat ke kázni, předcházet nekázni a řešit případy neukázněného chování žáků. /Bendl, 2004/

Normy, pravidla a jejich dodržování tvoří osu každého konání. Nedodržení předem stanovených a sjednaných pravidel či jejich měnění v průběhu hry způsobují problémy a těžkosti.

Kázeň je vlastní každé organizaci. Pokud vezmeme v úvahu těsnou souvislost kázně a autority, potom můžeme říci, že tak, jako nemůže žádné společenství, žádná skupina či společnost existovat bez kázně, tak se také nemůže obejít bez autority.

Organizace mají různé hierarchické uspořádání, různou míru autonomie svých prvků, různou míru svobody. Každá organizace vyžaduje určitá pravidla soužití svých členů. Chování, založené na těchto pravidlech, podmiňuje výkon, smysl organizace – tedy i školy.

Chování žáka ve škole se řídí především třemi normami. Tou první je norma psaná, kterou tvoří školní řád. Druhou, nepsanou, představují slovní pokyny vedení školy, učitelů a ostatních školních pracovníků. Není přece v možnostech psaného předpisu (řádu) zachytit všechny variability školního života. Třetí a velmi podstatnou normou je pak žákovo svědomí, které hraje velmi důležitou roli (sebekorekce).

Školní kázeň můžeme tedy definovat jako vědomé dodržování školního řádu a pravidel (pokynů) stanovených učiteli a školními pracovníky. Tyto pokyny však nemusí stanovovat pouze učitelé a školní pracovníci. Na stanovených pravidlech se mohou podílet i samotní žáci. V mnohých třídách existuje například „třídní desatero“, které si za pomoci učitele sestavili sami žáci. Toto desatero se zabývá především pravidly chování ve třídě.

Jaké funkce tedy plní kázeň ve školním, popř. společenském životě?

Mezi hlavní funkce kázně patří:

- 1) Funkce orientační – Normy umožňují lidem lépe se orientovat ve společnosti. Ulehčují jedincům lidský kontakt už tím, že jedinec ví, jak se má chovat vůči jiným a zároveň tuší, co může on sám od ostatních členů společnosti očekávat.
- 2) Funkce ochranná, funkce bezpečí a jistoty – Normy a jejich dodržování, tedy kázeň, chrání jedince před bezprávím a konflikty. Kázeň – zavedené a vynucované normy poskytují lidem ochranu, jsou zárukou jejich bezpečí.
- 3) Funkce existenční – Nebýt sebekázně, lidstvo by nepřežilo.
- 4) Funkce sociotvorná – Kázeň je důležitý předpoklad pro normální fungování společnosti.
- 5) Funkce výkonová – Kázeň napomáhá zvyšování výkonnosti a efektivnosti lidského konání. Ve škole je kázeň základem efektivního učení.

/Bendl, 2001/

1.3 Příčiny nekázně ve škole a ve společnosti

Kázeň ve škole je vždy do určité míry zrcadlovým obrazem kázně ve společnosti. Škola a společnost v tomto smyslu představují spojité nádoby. Nemůžeme izolovat školu od společnosti, nemůžeme ji vytrhnout z prostředí, ve kterém se nachází. Na člověka působí nekonečné množství vlivů a podnětů, které nabývají nejrozmanitějších podob, dotýkají se různých oblastí, vzájemně se kombinují, váží, prorůstají spolu. Příčin nekázně existuje celá řada. B. Rotterová rozděluje činitele, kteří rozhodují o ukázněnosti jedince, do dvou základních skupin. Na činitele individuálně psychologické povahy a činitele sociologické povahy /Rotterová, 1973, str. 138/. Další autoři uvádějí celou škálu činitelů a příčin nekázně. Mezi hlavní příčiny nekázně bývá řazena zejména rodina a poruchy nebo spíše nedostatky jejích funkcí (zvýšená pracovní zátíženost, ekonomická náročnost rodinného rozpočtu, finanční a časové možnosti rodičů, kteří se nemohou svým dětem dostatečně věnovat v oblasti zájmových aktivit a jejich společného trávení). Mezi další příčiny nekázně se pak řadí preferování výchovy k ctižádostivosti a bezohlednosti na úkor tolerance a kázně, nuda ve škole, nehodnotné a nesmyslné trávení volného času, všeobecná krize hodnot, větší dávka vrozené agresivity u některých dětí, některé formy onemocnění, či poruchy chování, jako např. hyperaktivita s poruchou pozornosti, přetíženost dětí, předvádění se chlapců před děvčaty a naopak, boj žáků o moc, vzájemné antipatie mezi žáky, popř. učiteli a žáky, nevábné školní prostředí, nevyhovující atmosféra ve školách, snaha některých žáků na sebe upozornit, školní neúspěšnost, působení masmédií (mediální násilí) a všudypřítomnost nereálných představ o životě. /Bendl, 2004, str. 28 - 36/

Když se trochu pozastavíme nad některými metodami, formami a postupy ve výuce, tak se dá říci, že dnes existuje bezpočet lákadel, kterým škola vůbec může jen těžko konkurovat. Jedná se zejména o počítačové a digitální hry, kabelové televize, videa, satelity, přehrávače DVD,

play-station, hrací automaty a mnoho dalších pro děti zajímavých a přitažlivých věcí.

Na kázeň, morálku dětí, mládeže a vůbec všech lidí ve společnosti, v rodině nebo ve škole má velký vliv také jejich hodnotová orientace. Pokud někdo šikanuje své spolužáky, vypovídá to něco důležitého o jeho systému hodnot. Pro takového jedince asi není zásadní hodnotou pomoc, solidarita, ohleduplnost k druhým, slušnost apod. Chceme-li mít ve škole a nejen v ní děti slušné, zdravě ukázněné, chceme-li z nich vychovat mravné jedince, nesmíme pouštět ze zřetele jejich hodnotovou orientaci. Musíme se snažit v nich pěstovat hodnoty, které napomáhají růstu zdravého morálního profilu jedince, vštěpovat jim hodnoty, které odpovídají všeobecně platným a uznávaným mravním principům. /Bendl, 2001/

Kázeň, resp. nekázeň nemůžeme chápat jen jako výsledek práce učitele nebo školy. Je výsledkem řady faktorů v osobnosti žáka i v jeho prostředí. Některé případy nekázně jsou projevem sociálního chování – žáci ve škole žijí čilým sociálním životem. Mají tam svoje přátele, členy skupiny, se kterými potřebují komunikovat, řešit různé problémy nesouvisející s výukou. Stává se proto, že různé projevy těchto sociálních vztahů vstupují do výuky a působí rušivě.

Na nežádoucím chování žáků se mohou podílet:

- biologické faktory - např. odchylky stavby a funkce nervové soustavy žáka, vrozené nebo vzniklé úrazem,
- sociální faktory – vliv výchovného prostředí rodiny, skupinová dynamika třídy, vliv party, širší komunity, médií
- situační faktory – okamžitá atmosféra třídy, událost v předchozí hodině, nudný výklad učitele

/Kalhous, 2002/

1.4. Projevy nekázně

Formy nekázně žáků ve školách se proměňují s dobou. Nástup nových negativních typů chování je úzce vázán na pokrok v oblasti vědy a techniky a souvisí s vývojem nových technologií.

Podoba školní (ne)kázně se přes mnohé přetrvávající rysy proměňuje s postupujícím časem, vývojem společnosti, úrovní poznání, vědy, techniky či kultury. V průběhu času se mění formy a frekvence projevů školní nekázně. Některé dřívější projevy chování žáků označované jako nekázeň prakticky vymizely (rouhání se, projevy bezbožnosti), jiné přežívají dodnes (šikana, vulgárnost, drzost). Některé přestupky jsou nové (nošení výbušnin do školy, výhružné telefonáty, vyrušování či opisování prostřednictvím mobilního telefonu), jiné staronové (alkohol, kouření, drogy). /Bendl, 2004, str. 42/

1.4.1 Nekázeň vůči učitelům (škole)

Následující výčet uvádí projevy nekázně vůči učitelům tak, jak je uvedl ve své publikaci, *Kázeňské problémy ve škole*, Stanislav Bendl /2004/.

Mezi projevy nekázně vůči učitelům nebo škole patří drzost (včetně odmítání jít k tabuli, zvednout papírek, změnit místo), vulgárnost, vandalismus, šikana (řada učitelů zažívá šikanu ze strany žáků), krádeže, poškozování věcí učitelů (propíchnutí pneumatiky u kola, automobilu, poškrábání auta, ...), drogy, kouření, alkohol, záškoláctví, fyzický útok, lhaní, pomlouvání, házení zábavné pyrotechniky, házení houbou po učitelích (třídě), pozdní příchody, plivání po zábradlí, zapomínání úkolů a pomůcek, přepisování známek v žákovské knížce, používání taháků, jízda po zábradlí, honění se po chodbách, nahlášení bomby ve škole, nepozornost, vykřikování při hodině, provokace šířením neidentifikovatelných zvuků a pachů, nepořádnost, odbývání práce, nedbalost, simulantství, vyhýbání se škole různými formami sebepoškozování,

nepřezouvání se, hraní hazardních her, posílání zpráv z mobilního telefonu (SMS) nebo telefonování z mobilu během vyučování.

1.4.2 Nekázeň vůči (spolu)žákům

Mezi projevy nekázně vůči spolužákům nebo ostatním žákům školy patří vulgárnost, šikana, rvačky, krádeže, poškozování osobních věcí či učebnic spolužáků, pomluvy, předbíhání ve frontách na oběd, odmítání pomoci spolužákům, úmyslné bojkotování práce ve skupině, provokování souseda v lavici, rozšiřování pornografie, svádění věcí na druhé.

1.5 Časové ztráty ve výuce zapříčiněné nekázní

Kázeň je důležitým předpokladem, aby vyučování mohlo vůbec probíhat, aby se děti ve třídě učily, dávaly pozor, vnímaly látku, spolupracovaly s učitelem a se spolužáky.

Časové ztráty způsobené nekázní jsou ovlivněny jednak autoritou učitele, charakterem předmětu, ale také i poměrem chlapců a děvčat ve třídě. Tam, kde je výrazně menší podíl dívek, bývá zpravidla nekázeň daleko větší. Největší podíl na časových ztrátách má napomínání (za pozdní příchod do hodiny, nepřipravené pomůcky, nedávání pozor, zlobení, vykřikování místo zvedání ruky, bavení se, pošťuchování se v lavicích, hraní si s předměty nesouvisejícími s výukou, čtení pod lavicí, psaní SMS) a utišování jednotlivých žáků, popř. celé třídy. Pro žáky na prvním stupni ZŠ je charakteristické hlasité žalování na své spolužáky v průběhu vyučování, které se projevuje výkřiky typu (psáno foneticky): „Pančelko, von mi vzal tužku.“ „Von nemá tužku.“ „Von nemá úkol.“ „Pančelko, to není pravda...“ aj. Po okřiknutí učitelkou žák mlčí, ale nevydrží to zpravidla dlouho. Když mu učitelka hrozí poznámkou

do žákovské knížky, prosí: „Ne, ne, já už mlčím a jsem hodnej.“, čímž však prodlužuje časovou ztrátu, neboť učitelka na jeho poznámky opět reaguje.

Někteří učitelé přistupují k žákům velice demokraticky, nevdí jim např. když někdo z dětí v průběhu vyučování občas vstane a jde k sousedovi pro radu nebo se ptá bez hlášení se. Jiní při těchto „přestupcích“ přerušují hodinu a pouštějí se do sáhodlouhých výkladů o morálce a slušném chování, čímž dochází k velkým časovým ztrátám. /Bendl, 2004, str. 26/

1.6 Prevence kázeňských problémů

Dá se říci, že učitel nemůže ovlivňovat dění mimo školu do takové míry, jak by chtěl. Základním pravidlem je, být žákům ve škole nápomocen a vytvořit jim takové podmínky, v nichž by se mohli vhodně rozvíjet. Každá školní situace není vhodná, abychom pozitivně ovlivňovali chování žáků. Mnohé školní situace působí stresově, frustračně, tísnivě nebo plodí konflikty. Mnozí učitelé proto vědomě zařazují uvolňovací cvičení, plánují prvky sociodramatu, učí se při vyučování řešit konflikty, hrají interakční hry atd.

1.6.1 Otevřené vyučování - náměty

Agresivitu podporují příliš těsné nebo příliš volné hranice. Také přemrštěně autoritativní chování učitele a rovněž i nezúčastněný postoj učitele neodpovídají očekáváním a potřebám dítěte, způsobují frustraci a podporují agresii. Některé náměty na zvládnání kázeňských problémů předkládá Otevřené učení ve 28 krocích autora B. Badegrubera. Jeho Otevřené učení se stalo jednou z alternativ dnešního vyučování. Otevřené učení se pokouší na tomto základě vyjít vstříc zájmům dítěte. Tam, kde agresivita vznikla imitací špatných příkladů, může mít trpělivé chování učitele při otevřené výuce na dítě pozitivní vliv. Rovněž vztahy žáků, podporující nesoutěživé jednání a ochotu k pomoci, podporuje vzájemný pozitivní příklad žáků. Dále se snaží zabraňovat

každému zostuzení žáka. Agresivita může být vyvolána i špatnými vnějšími podmínkami ve třídě (dlouhé a tísnivé sezení, nedostatek pohybu, nevyhovující úprava třídy). Úprava třídy při otevřeném učení a svoboda žáků při volbě místa jsou prevencí tohoto rizika.

U hyperaktivních dětí způsobuje největší problémy především nedostatek pohybu při řízeném vyučování a déle trvající jednostranné uspořádání židlí. Jejich nenaplněné nutkání po tělesné změně s sebou často přináší agresivní chování. Velký hluk nebo i udržované úplné ticho způsobuje neklid. Ve volné výuce nepůsobí nutkání po pohybu již tak rušivě. Nevzbuzuje už ani takovou pozornost a neodvádí ostatní od práce, když se dítě stále kýve, chodí, houpe se nebo klouže. Není zde stále odkazováno do určitých mezí, nedostává se do role špatného dítěte. Jestliže jeho neklid ruší, má učitel možnost žáka nenápadně přibrzdit, případně jej pošle na chodbu udělat si kolečko. Při volné výuce žák z výuky nic nezmešká, protože pracuje podle svého samostatného plánu. Fáze únavy, kterými hyperaktivní děti často trpí, může otevřené učení pomoci překonávat. Je zde místo pro odpočinek, žák se může stáhnout do ústraní. Po určitém odpočinku začne zase opět bez problémů pracovat. /Badegruber, 1994/

Otevřené učení umožňuje dítěti dalekosáhle samostatně řídit jeho interakci s okolím. Často se zde využívá práci ve dvojici, ve skupině nebo samostatně. Tyto práce mohou být buď řízené, částečně řízené nebo naopak volné, kdy si žáci volí svou skupinu zcela dobrovolně. Zadávání úloh, při kterých jsou děti v práci ve dvojicích přetíženy, vedou ke sporu nebo k pokusu práci vykonat raději sám. Nejprve se žáci musí naučit, že se o něco musí společně podělit, rozdělit se, domluvit se, uzavírat kompromisy, vzdát se něčeho, čekat na jiné, druhému pomoci, druhého poprosit o pomoc, něco půjčit, něco si vypůjčit,... V řízené práci ve dvojicích se dítě nemusí rozhodovat s kým má pracovat, na kterém místě, s jakým materiálem, jak dlouho a do jaké doby. Pro názornost zde uvádím několik vhodných cvičení pro práci ve dvojici (např. slovní řetězce, střídavá četba, střídavé kreslení,

společné hledání dat a pojmů, společné řešení matematických úloh). Další pomocí k získání návyku partnerské práce jsou partnerské úlohy mimo vyučování. Mezi ty mohou patřit např. společné sportovní akce, vzájemná pomoc při pracovní výchově, taneční hry v hudební výchově atd. Partnerství je rovněž podporováno partnerskými domácími úkoly a vzájemnými partnerskými hrami.

K tomuto způsobu udržování komunity je velmi důležité zdůraznit tu podmínku, že by se děti do práce s partnerem neměly nutit, ale měl by se dát dostatek příležitostí, v nichž si každý může práci s partnerem vyzkoušet.

Práce ve skupině podporuje vzájemný kontakt dětí a tím umožňuje lépe držet jejich komunitu. Ve skupině přijímá žák buď místo vedlejší nebo hlavní a je v ní ostatními dětmi povzbuzován buď k většímu zapojení se nebo k větší zdrženlivosti. Skupinová práce také posiluje chápání demokracie, při kterém se žáci naučí společně rozhodovat a respektovat zájmy menšin. Dále se naučí smysluplně si rozdělovat práci mezi sebe. Zdatnější žáci pomáhají slabším a jednotlivci se více dostanou ke slovu. U volné práce ve skupině dochází ke konfliktům jen velmi zřídka, protože skupina není určována učitelem, ale žáci si ji volí sami, zcela dobrovolně.

Zvlášť důležitou funkci má třídní korespondence. Pro mnohé děti je snazší sdělovat své myšlenky písemně. Ve volném textu, na nástěnných novinách nebo dopisem. Předčítání vlastních písemných projevů může vytvořit přechod k volnému verbálnímu projevu.

Dětská nechuť k práci může pramenit z různých zdrojů. Námaha, problémy s pořádkem a přehledem, neustálé plnění povelů, stálá přítomnost spolu s mnoha lidmi ve stejném prostoru, strach z pokárání, trestu, chyby, z ostudy, odloučení od rodiny nebo duševní přetížení. Otevřené učení se snaží projevy těchto průvodních jevů minimalizovat. Individuální pracovní rytmus zabrání přetížení žáků. Dobré rozmístění nábytku ve třídě, přehledné uspořádání učebních materiálů a přehledný pracovní plán usnadňují dětem orientaci a podporují aktivní účast na vytváření řádu. /Badegruber, 1994/

Podle Koláře je nejlepší prevencí nejzávažnějších kázeňských problémů komunitní forma práce se třídou. Pro komunitu je třeba typická tvorba vlastních pravidel. Žáci mají výraznou potřebu někam náležet – moci navázat vztahy důvěry a přátelství s vrstevníky. Budou si osvojovat ten hodnotový systém, který společenství, uspokojující jejich potřebu nabídne, ať to bude školní třída, nebo pouliční parta. Komunita se ve třídě vytvoří tehdy, mají-li žáci hodně příležitostí komunikovat, poznávat se jako osobnosti, včetně svých mimoškolních dovedností a zájmů, a často spolupracovat na společném úkolu.
/Kolář, 2001/

1.6.2 Volnočasové aktivity a jejich pozitivní vliv na žáka

Na kázeňské problémy může mít velký vliv i vhodně zvolená volnočasová aktivita. V následujícím přehledu uvádím jejich pozitivní vliv na žáka:

- učí se komunikovat,
- učí se naslouchat druhému,
- vidí a analyzuje problémy,
- řeší problémy vlastními silami,
- učí se samostatnosti,
- učí se prakticky myslet,
- učí se tvořivosti,
- dokáže prožívat,
- je schopen kompromisu a života ve skupině.

2. VOLNÝ ČAS

2.1 Vymezení pojmu

Vymezení pojmu volný čas není tak jednoznačné, jak by se na první pohled mohlo zdát. Hlavní úskalí je totiž v tom, co ještě za volný čas považovat a co nikoliv. Volný čas je možno chápat jako opak nutné práce a povinností. Je ho možné chápat jako dobu, kdy si své činnosti můžeme svobodně vybrat. Tyto činnosti děláme dobrovolně, rádi a s chutí, a přinášejí nám pocit uspokojení a uvolnění nejen celého těla, ale i ducha. /Pávková, 2001/

Činnost, kterou může jedno dítě chápat jako volnočasovou a z toho důvodu se na ni těšit a mít z ní požitek, může druhé dítě nenávidět jako nepříjemnou povinnost. Navíc i toto pojetí se u každého jedince vyvíjí. To, co začínalo jako nepříjemná povinnost, se může v průběhu několika let změnit téměř ve vášeň. Příkladem takové činnosti může být například hra na hudební nástroj. Z tohoto důvodu by bylo dobré definovat volný čas jako čas, jehož náplň si jedinec určuje sám a kdy záleží jen a pouze na jeho uvážení, jakou činnost k jeho naplnění zvolí. V literatuře se setkáváme v podstatě se stejným pojetím. Čáp volný čas vymezuje tak, že z celkového časového úhrnu odečítá pracovní dobu, dále ještě některé části mimopracovní doby (uspokojování fyziologických potřeb, čas nezbytný k přepravování, k vykonávání domácích prací, udržování hygieny). Jako sporné vidí zařazení činností jako péče o děti, činnosti ve společenských organizacích, studium a činnosti při zaměstnání. Volný čas pak vymezuje funkcemi, jež plní (odpočinek, zábava, rozvoj osobnosti). /Čáp, 1990/

Dříve nebyla volnému času věnována náležitá pozornost, ale nyní nabývá velké aktuálnosti. Čas, který žáci tráví v okolí svých domovů, ve dvorech, na ulicích, hřištích apod., je zpravidla jejich volným časem v pravém slova smyslu. Tento volný čas mohou využívat po splnění školních i jiných povinností a to relativně svobodně. Čas, který lze volně využít, je totiž

pociťován jako významná hodnota v životě jedince i celé společnosti. Subjektivní a společenská hodnota volného času a jeho využití se vzájemně podmiňují a doplňují.

Způsob využívání volného času je jedním z důležitých ukazatelů životního stylu. Každý člověk má svůj individuální systém hodnot, který se utváří vlivem životních podmínek a aktivitou jedince. Pro některé lidi je největší hodnotou práce. Volný čas někdy posuzují jako něco nepatřičného. Pro jiné lidi jsou podstatou a nejvýznamnější životní náplní činnosti ve volném čase, osobní koníčky nebo různé zábavy. Pracovní povinnosti chápou jako nutné zlo a podceňování ani přeceňování volného času není správné. Ideální by bylo, kdyby člověk dokázal uvést do rovnováhy pracovní i jiné povinnosti a svůj volný čas.

Důležitým ukazatelem životního stylu jsou i sociální interakce, tj. vztahy s lidmi. Z hlediska volného času je velmi významné, s kým volný čas trávíme. Při posuzování sociálních vztahů ve volném čase hraje prvotní roli rodina. Je velmi důležité o jaký typ rodiny se jedná a jaké jsou zájmy rodičů. Jde o to, jaký význam rodiče přikládají činnostem volného času a kolik jim věnují finančních prostředků. Nedostatek osobních zájmů je nutno chápat jako závažný negativní osobnostní rys.

Volný čas je sférou, v níž je jedinec rozhodujícím činitelem a v níž se může věnovat různým činnostem bez vnějšího tlaku a z vlastního rozhodnutí. V tomto smyslu lze říci, že se člověk stává do značné míry takovým, jakým ho činí prožívání volného času. Pro děti a mládež má volný čas význam a hodnotu právě v tom, že jim skýtá prostor, v němž se mohou svobodně věnovat všem činnostem, po kterých touží a které odpovídají jejich dětským potřebám, přáním, zájmům, zálibám, sklonům, a to zejména takovým, které se nemohou dostatečně uplatnit v době školního vyučování. Volný čas prožívaný jak ve spontánních dětských činnostech, tak v zájmových organizovaných činnostech umožňuje dětem plněji projevit vlastní iniciativu, aktivitu a samostatnost a přispívá k sebeuplatnění dětské osobnosti.

Jde ovšem o to, abychom dětem k využívání volného času vytvořili takové podmínky, aby jim volný čas byl opravdu k prospěchu, a aby jeho využívání nebylo spojeno s nebezpečím ohrožení jejich zdraví a kázeňskými problémy v době vyučování i mimo něj.

Co si můžeme tedy představit pod pojmem „Volný čas“?

Pod pojmem volný čas se běžně zahrnují odpočinek, rekreace, zábava, zájmové činnosti, dobrovolné vzdělávání, dobrovolná společensky prospěšná činnost i časové ztráty s těmito činnostmi spojené. Z hlediska dětí nepatří do volného času vyučování a činnosti s ním související, dále sebeobsluha, základní péče o zevnějšek a osobní věci, povinnosti spojené s provozem rodiny, domácnosti, výchovného zařízení i další uložené vzdělávání a další časové ztráty. Součástí volného času nejsou ani činnosti zabezpečující biologickou existenci člověka (jídlo, spánek, hygiena, zdravotní péče). /Pávková, 2001/

Z hlediska dětí a mládeže je volný čas časem mimo vyučování. Je to čas, který skýtá dětem velké množství možností, aktivit a činností, které mohou, ale nemusejí dělat. V tom je zásadní rozdíl mezi školou, do které musí chodit, kde musí plnit povinnosti, učit se, připravovat se do ní. /Hodaň, 2002/

Volný čas je čas, kdy člověk nevykonává činnosti pod tlakem závazků, jež vyplývají z jeho sociálních rolí, zvláště dělby práce a nutnosti zachovat a rozvíjet svůj život. Někdy se vymezuje jako čas, který zbývá po splnění pracovních i nepracovních povinností – to je tzv. zbytková, reziduální teorie volného času rozšířená zejména v německé literatuře. Přesnější a úplnější je však jeho charakteristika jako činnosti, do níž člověk vstupuje s očekáváními, účastní se jí na základně svého svobodného rozhodnutí, a která mu přináší příjemné zážitky a uspokojení. Jako hlavní funkce volného času se uvádějí: odpočinek (regenerace pracovní síly), zábava (regenerace

duševní síly), rozvoj osobnosti (spoluúčast na vytváření kultury). /Hofbauer, 2004/

Volný čas je sférou relativně svobodné volby činnosti. Z tohoto důvodu je právě pocíťován jako čas nejcennější. U volného času je významná možnost seberealizace jedince. Člověk totiž potřebuje subjektivní pocit smysluplného využití volného času. Dlouhodobý nedostatek tohoto pocitu vyvolává nespokojenost, rozladěnost a dokonce až psychické trauma a bývá zdrojem různých výstřelků v chování. Naopak aktivity, při kterých se člověk cítí spokojen, přispívají k pocitům naplněnosti života. Seberealizace člověka nachází své vyjádření nejčastěji v celkovém postoji k životu, v pocitu životní pohody, ve spokojenosti s vlastním způsobem života.

Diferenciace v pestrosti prožívání volného času je ovlivňována věkem, pohlavím, vzděláním, tělesnou a duševní kondicí a tradicemi daného prostředí. Intenzita prožitku činností je u každého jedince jiná. Ne každou aktivitu volného času člověk totiž skutečně za volný čas pokládá.

Existují různé způsoby odpočívání a trávení volného času. Pedagogičtí pracovníci a převážně pedagogové volného času by měli proto při práci s určitou sociální skupinou vždy znát její potřeby a zájmy, aby věděli, co jí prospívá a co škodí. Měli by být spolutvůrci její hodnotové orientace, norem a inspirací. Svě svěřence by měli vést k auto-regulaci vlastního života, k adekvátní seberealizaci a umění odpočívání. /Spousta, 1996, str. 16 – 21/

Volný čas ale také bohužel skýtá mnohá úskalí a nebezpečí. Může se dokonce stát zdrojem velmi vážného ohrožení. Při neorganizovaném trávení volného času dochází k velké části úrazů. Řada dětí sice dokáže svůj volný čas využívat aktivně, hodnotně a organizovaně, ale existují ovšem i skupiny dětí, které jej plnohodnotně nevyužívají nebo to vůbec nedokáží. Přebytek volného času ale může také mnohdy vyvolat projevy nicnedělání, životní nudu nebo vysloveně nežádoucí jednání vůči sobě, druhým lidem, majetku či přírodě. Skupiny dětí často provozují činnosti živelně, v partě, a jsou ohrožovány na zdraví (neorganizované aktivity, nekontrolované ze strany dospělých)

nebo inklinují k sociálně patologickým jevům jako jsou záškoláctví, šikana, delikvence, kriminalita, či propadají patologickým závislostem (např. gamblerství apod.). To nezanedbatelnou část mladé populace vyřazuje z využívání pozitivních možností volného času a vyžaduje od těch, kdo v této oblasti působí, přístup, jenž před negativními jevy nezavírá oči a přispívá k jejich odstraňování. Jedním z velmi aktuálních úkolů současné společnosti je těmto jevům zamezit, nabídnout dětem a mládeži kvalitní využívání volného času širokou nabídkou volnočasových aktivit. Současně působit na skupiny, které inklinují k těmto projevům a eliminovat je.

Minulý, současný ani příští vývoj volného času nelze chápat jako lineárně pojatou cestu "vzhůru a vpřed", nýbrž jako způsob trvalého odkrývání možností a jako pokusy o řešení tradičních i nově se vynořujících otázek. Pozitivní vyústění volnočasové aktivity není nikdy předem dáno. Případný úspěch může ale významně přispět k rozvoji osobnosti dětí a mladých lidí, jejich společenské angažovanosti a občasně odpovědnosti. Mnohdy však může vyústit i opačným směrem: odmítnutím a zplaněním nabídnutých možností, morálním krachem, trestním postihem i životním ztroskotáním. /Hodaň, 2002/

2.2 Vývoj výchovy ve volném čase

Nárůst volného času na úkor práce byl jedním z hlavních důvodů vývoje výchovy ve volném čase. V průběhu 19. a 20. století se stal volný čas významnou dimenzí každého člověka. Tyto změny však neprobíhaly rovnoměrně. Velmi se lišily u lidí různých společenských vrstev a sociálního postavení.

Lidé si uvědomovali potřebu starat se o děti po vyučování. To umožnilo zrod aktivit a zařízení volného času. Do popředí tak vstoupil zájem o nové stránky osobnosti. Šlo zejména o rozvoj umělecké a tělesné výchovy, pobyt

v přírodě, rukodělné činnosti, vznik hnutí nových škol i dobrovolných sdružení dětí a mládeže.

Vývoj výchovy ve volném čase nebyl hladký ani přímočarý. Uvolňování od domova jako pracoviště a současně místa trávení volných chvil probíhalo jako dlouhodobý proces. Po skončení třicetileté války se začaly objevovat „víkendové“ domy, ve městech vznikaly kluby, spolky, kavárny a společnosti dospělých. Dělníci usilovali o zkrácení pracovní doby dospělých, mládeže i dětí, aby byl dostatek času na regeneraci pracovní síly. Postupně se vytvořil časový prostor pro činnosti vzdělávací, hudební, divadelní, tělovýchovné, prostor pro pořádání slavností a výletů a vznikly i čtenářské kluby.

Francouzský sociolog volného času Joffre Dumazedier (20. stol.) pokládal volný čas za součást předchozích civilizací a našel ho již u aristokracie antického Řecka nebo v období renesance. Masový rozvoj kladl do 19. a 20. století. Za základní rysy volného času pokládal svobodnou volbu účasti na jeho aktivitách, bezprostřední "neužitečnost" a poskytování radosti i uspokojování osobních potřeb.

Rozlišoval 3 základní funkce volného času, které spolu vzájemně souvisí. Jednou ze základních funkcí je odpočinek (délassement), zotavení, reprodukce pracovní síly. Volný čas osvobozuje od únavy, odstraňuje fyzické nebo nervové poruchy vyvolané napětím, výkonem, povinnostmi a zejména poruchy vyvolané prací. Další funkcí volného času je rozptýlení (divertissement), zábava, kompenzace, únik z monotónnosti práce, případně únik do fiktivních činností imaginárního světa. Mezi poslední základní funkci volného času bezesporu patří rozvoj osobnosti (développement), který umožňuje širší účast na společenském dění a bezstarostnější kulturu těla i ducha. Poskytuje nové možnosti zapojení se do života rekreativních, kulturních a sociálních sdružení. Umožňuje doplňování citových či rozumových poznatků a rozvíjení různých schopností. /Hodaň, 2002/

Volný čas se v životě a proměně člověka a společnosti uplatňoval zvláště od druhé poloviny 20. století. Tehdy se jeho rozsah významně zvýšil. Volný čas začal hrát významnější úlohu v životě společnosti i ve výchově mladé generace a vznikly i specifické prostředky a postupy pro jeho využívání. Vytvořily a diferencovaly se cílové skupiny jeho účastníků, přímo i zprostředkovaně podporované rodinou a školou, zařízeními a sdruženími, obcí, státem, soukromými nebo komerčními subjekty.

Možnosti seberealizace vznikají dnes především tím, že se dítěti a mladému člověku nabízí dobrovolné rozhodování a tím i větší míra svobody. Volný čas je časem poskytnutým relaxaci a odpočinku a nakonec je také časem věnovaným sebevzdělávání.

Nejčastějším spojením je volný čas a svoboda konání. Zde si můžeme položit otázku, zda je volný čas vyplňován opravdu svobodně? A je vůbec možné vyplnit volný čas svobodně? Myslím si, že nikoliv. Žádný jedinec nemůže vyplnit svůj volný čas opravdu libovolně. Vždy mu stojí v cestě několik překážek. Každý je ve své svobodě omezován dobou, ve které žije, technikou, prostředky, kterými disponuje, okolím, osobním zdravím a aktuálním fyzickým stavem. Po tomto výčtu si ovšem na otázku musíme odpovědět tak, že základem toho, aby mohl být volný čas považován opravdu za volný, nesmí jedinec ve volném čase dělat ty činnosti, které dělat musí.
/Hodaň, 2002/

2.3 Škola a výchovný význam volného času

Zatímco školní docházka je pro všechny povinná a nikdo se jí neubrání, jsou činnosti ve volném čase svobodnou volbou každého z nás. Svobodné rozhodnutí a důsledky s ním spojené, jsou základem pro konstituování odpovědnosti za svoje chování. Zatímco povinnost pobývat ve škole je spojena s vnější motivací, jsou volnočasové aktivity prosyceny vnitřním zájmem a touhou zdokonalit se a prožít toužebně očekávaný a vyhrazený čas. V oblasti volného času si děti nejen volí obsahové zaměření podle svého zájmu, ale v některých případech jsou dokonce vyzývány, aby se spolupodílely nejen na výběru činností, ale aby spolurozhodovaly o svém malém společenství. /Hodaň, 2002/

2.4 Výchova mimo vyučování

Výchovou mimo vyučování rozumíme všechnu výchovnou činnost s dětmi a mládeží, kterou s nimi v době mimo vyučování vykonává škola a další instituce k tomu určené.

Jak můžeme ve volném čase na děti pozitivně výchovně působit a jak se dají vychovávat pro volný čas? Základ kladou dědičné faktory a velký vliv má převážně rodina. Děti napodobují své rodiče, ve značné míře přebírají jejich životní styl, a tedy i způsob trávení volného času. Vliv rodiny, rodičů, sourozenců i dalších příbuzných je však obrovský a v každém případě velmi silně a trvale člověka ovlivňuje. Jsou ovšem i jiné vlivy, které mohou velmi výrazně působit na jedince a způsob hospodaření s volných časem. Patří mezi ně škola, učitelé, vrstevníci, kamarádi, sousedé, známí, hromadné sdělovací prostředky, literatura. Existují však instituce a organizace, jejichž pracovní

náplní je působit na děti ve volném čase. Ovlivňování je záměrné, má vymezený cíl, je plánovité, většinou dlouhodobé.

Specifickou zvláštností volného času dětí je to, že z výchovných důvodů je žádoucí jeho pedagogické ovlivňování. Děti ještě nemají dostatek zkušeností, nedovedou se orientovat ve všech oblastech zájmových činností, proto potřebují citlivé vedení. Podmínkou účinnosti je, aby toto vedení bylo nenásilné, nabízené činnosti pestré a přitažlivé, účast na nich dobrovolná.

Pedagogické ovlivňování volného času by mělo podporovat aktivitu dětí, poskytovat prostor pro jejich spontaneitu, uspokojovat potřeby nových dojmů, seberealizace, sociálních kontaktů, kladné citové odezvy, ale zároveň poskytovat i pocit bezpečí a jistoty. Činnosti ve volném čase konané na základě dobrovolné účasti, které jsou motivované vhodným pedagogickým způsobem, poskytují příležitost pro rozvoj všech stránek osobnosti, tělesných a duševních vlastností i sociálních vztahů.

Pedagogické ovlivňování volného času, zejména výchova dětí v době mimo vyučování, je významnou oblastí výchovného působení. Poskytuje příležitost vést jedince k racionálnímu využívání volného času, formovat hodnotové zájmy, uspokojovat a kultivovat významné lidské potřeby, rozvíjet specifické schopnosti a upevňovat žádoucí morální vlastnosti. Obsah i způsob využívání volného času mají význam z hlediska duševní hygieny. Způsob odpočinku, rekreace a zábavy se odráží i ve studijních a pracovních výkonech člověka. /Pávková, 2001/

2.4.1 O co usiluje výchova mimo vyučování?

Hlavní snahou výchovy mimo vyučování je pomoci dětem a mládeži při organizování jejich odpočinku, zábavy a zájmové činnosti. Jde o to, aby žáci trávili svůj volný čas způsobem, který odpovídá jejich potřebám a požadavkům společnosti. Výchova mimo vyučování má převážně činnostní charakter a vychází z jejich zájmů a potřeb. Činnost, prostřednictvím které se výchova uskutečňuje, nemá pevně stanovený obsah. Zaměřuje se na rozličné oblasti výchovy člověka. Závisí na organizátorech, institucích a zájmu dětí. Výchova ve volném čase se velmi liší od klasické výchovy ve škole a v rodině a má zcela relativně autonomní charakter. Uskutečňuje se mimo závazné povinnosti dětí i dospělých prostřednictvím praktických činností – rekreačních, vzdělávacích, společenských, odpočinkových, aniž by byl konkrétní obsah těchto činností závazně stanoven. Diferenciace činností je dána potřebami dětí a jejich zájmem. Dalším specifickým znakem výchovy volného času je, že probíhá ve zcela nestandardizovaných podmínkách, jako jsou např. klubovny, hřiště, příroda, laboratoř a další. Výchova ve volném čase má relativně volnější charakter v organizaci. Je charakteristická svou pestrostí. Dále má odlišnou strukturu výchovných pracovníků. Kromě profesionálních pracovníků se na činnosti podílejí i „laikové“ (odborníci z různých oborů). Výchova ve volném čase má i jiné metody hodnocení (např. diplomy). Tato výchova má motivující charakter, příznivý dopad na zdraví dětí a rozvoj jejich osobnosti.

Výchova ve volném čase má svoje pravidla a také charakteristiky. Jedním ze základních znaků je, že je dosažitelná. To znamená, že je prostorově zastížitelná a osobně se přímo dotýká jedince. U takové nabídky je předpoklad, že musí u účastníka uspět, oslovit ho a zaujmout. Dalším znakem je, že je zcela dobrovolná a otevřená. Otevřenost ve výchově ve volném čase znamená, že zde nezasahují pedagogické cíle a ani pedagogické záměry. Žáci jsou pouze vedeni k aktivnímu podílu ve všech fázích činnosti. Dalším významným plus

pro výchovu ve volném čase je možnost výběru mezi různými alternativami a pestré nabídky činností. Dítě si může samo zvolit, jakou činností by se chtělo zabývat. Na jedince zde působí přitažlivé prostředí a rozmanitá nabídka činností. Podléhá osobním zájmům a vychází z vlastního nezávislého rozhodnutí. Pracuje samostatně, rozvíjí vlastní aktivity. Tato výchova umožní jedinci být podnikavý sám nebo společně s ostatními. Dává mu šanci být přirozený, poznat vlastní schopnosti výkonu, komunikace a kooperace.

2.4.2 Funkce výchovy mimo vyučování

Výchova mimo vyučování jako specifická oblast výchovného působení plní funkci výchovně-vzdělávací, zdravotní, sociální, kompenzační a preventivní. Preventivní funkce chrání jedince před negativními společenskými jevy a svým působením předchází nežádoucím protisociálním jevům i kriminalitě.

Výchovná funkce rozvíjí schopnosti dětí, usměrňuje, kultivuje a uspokojuje jejich zájmy a potřeby, formuje žádoucí postoje a morální vlastnosti. Prostřednictvím pestrých a zajímavých činností se děti motivují k hodnotnému využívání volného času, k získávání nových vědomostí, dovedností i návyků, a tím i k rozvoji poznávacích procesů a k celoživotnímu vzdělávání. Úspěchy v zájmových činnostech přinášejí pocit uspokojení, příležitost k seberealizaci a přiměřenému sebehodnocení.

Zdravotní funkce přispívá k usměrňování režimu dne tak, aby podporoval zdravý tělesný a duševní vývoj. To spočívá ve střídání činností různého charakteru (duševní a tělesné činnosti, práce a odpočinku, činností organizovaných a spontánních). Tělovýchovné a sportovní činnosti ve volném čase kompenzují dlouhé sezení při vyučování. Ke zdravému duševnímu vývoji přispívají instituce výchovy mimo vyučování tím, že umožňují dětem pobyt v příjemném prostředí, pohodě, mezi oblíbenými lidmi i tím, že jim přinášejí možnost prožívat radost a uspokojení z činnosti, která je baví. /Pávková, 2001/

Do mimotřídní výchovné práce se zahrnuje veškerá zájmová činnost organizovaná školou. Výchova k volnému času je pokládána za součást výchovně vzdělávací práce potřebné všem žákům. Cílem výchovy mimo vyučování je osvojení vědomostí, dovedností, návyků a vůbec těch stránek osobnosti žáka, které mají rozhodující význam pro plánovité a mnohostranné využití jeho volného času v době školní docházky, ale i po přechodu do života. Výchova mimo vyučování prohlubuje a rozšiřuje poznatky a zručnosti dětí, které nabyly ve škole, rozvíjí jejich tělesné a duševní schopnosti, nadání a talenty a formuje jejich mravní vlastnosti. Obsah výchovy mimo vyučování tvoří nejrozmanitější činnosti vyplývající ze zájmů a potřeb dětí, ze společenských požadavků a záměrů vychovatele, i z podmínek prostředí, ve kterých se výchova uskutečňuje. /Hofbauer, 2004/

2.4.3 Obsah výchovy mimo vyučování

Obsah výchovy mimo vyučování tvoří výchovně-vzdělávací činnosti odpočinkové, rekreační, zájmové, společensky prospěšné, sebeobslužné činnosti a příprava na vyučování. Odpočinkové, rekreační, zájmové a společensky prospěšné činnosti tvoří součást náplně volného času a platí pro ně princip dobrovolnosti. Sebeobslužné činnosti a příprava na vyučování mají charakter povinnosti.

Odpočinkové činnosti jsou velmi klidné, pohybově i psychicky nenáročné. Rekreační činnosti mají naopak charakter vydatné pohybové aktivity, nejlépe na zdravém vzduchu. Mohou mít podobu činností tělovýchovných či manuálně pracovních. Odpočinkové a rekreační činnosti pomáhají odstraňovat únavu z vyučování a kompenzují jednostranné zatížení žáků ve škole. Tyto činnosti mohou být organizovány hromadně, ale také mohou mít charakter spontánní aktivity. Vše záleží na individuálních potřebách jedinců.

Zájmové činnosti jsou cílevědomé aktivity zaměřené na uspokojování a rozvíjení individuálních potřeb, zájmů a schopností. Mají silný vliv na rozvoj osobnosti i na správnou společenskou orientaci. /Pávková, 2001/

Výchova mimo vyučování probíhá mimo povinné vyučování, dále mimo bezprostřední vliv rodiny, je institucionálně zajištěná a uskutečňuje se převážně ve volném čase /Hofbauer, 2004/

2.4.4 Činitelé výchovy ve volném čase

Výchovy ve volném čase se zúčastňují různá zařízení. Mezi tato zařízení patří např. škola, střediska zájmové činnosti, domy dětí a mládeže, kulturně osvětová zařízení, domy kultury, knihovny, muzea, tělovýchovné a sportovní zařízení a dále všechny zájmové organizace. Dnes se již počítá s výchovným působením masmédií (tisk, televize, rozhlas). Tyto prostředky jsou jedním ze sociálních vlivů. Mají vliv pozitivní, ale bohužel často i velmi negativní. Jedná se o pasivní využívání volného času, nevhodné násilné pořady, atd. Mezi další činitele výchovy patří i vliv církví a náboženských organizací.

2.5 Výchovné zhodnocení volného času

Výchova ve volném čase je veškeré působení v časovém prostoru, který neslouží realizaci základních biologických potřeb ani školních nebo pracovních povinností.

Patří sem bezprostřední naplňování volného času smysluplnými aktivitami rekreačními i výchovně vzdělávacími. Tím, že je trávení volného času založeno na dobrovolné účasti na činnosti, umožňuje do výchovného

procesu včleňovat děti a mladé lidi jako jeho aktivního činitele a vytvářet tak nové možnosti a specifické způsoby jejich formování

Výchova prostřednictvím aktivit volného času směřuje k utváření individuálních rysů účastníka činnosti, k jeho působení mezi druhými lidmi (ve vrstevnické nebo zájmové skupině, podílem na veřejném životě, ...). Východiskem i cílem výchovy prostřednictvím aktivit je osvojovat si nové znalosti, dovednosti a kompetence v oblasti volného času.

Výchova k volnému času zahrnuje reflexi volného času, cílevědomé odkrývání a využívání obsahů činností a různých způsobů jeho využívání. Dále pak zahrnuje klíč pro otevírání nových možností aktivit a rozvoje člověka. Výchova k volnému času seznamuje jedince s množstvím zájmových aktivit, poskytuje mu v nich základní orientaci a na základě vlastních zkušeností v různých oborech mu pomáhá najít oblast zájmové činnosti, která mu poskytne možnost uspokojení a seberealizace. /Hofbauer, 2004/

2.6 Volnočasové potřeby a zájmy

Zájmy ve volném čase vypovídají o kognitivní a emocionální sféře osobnosti. V souvislosti se zájmy se často poukazuje i na volnočasové potřeby, které zpravidla vznikají z činností ve volném čase.

Uvádím zde přehled hlavních potřeb podle Opaschowskiho /Pávková, 2001/:

- rekreace = potřeba zotavení, osvěžení, zdraví a dobrého pocitu
- kompenzace = potřeba vyrovnání, rozptýlení a potěšení
- edukace = potřeba poznání, učebního podněcování a dalšího vzdělávání
- kontemplace = potřeba klidu, pohody, rozjímání a sebevědomí
- komunikace = potřeba sdělení, kontaktu a družnosti
- integrace = potřeba společnosti, kolektivního vztahu a tvoření skupin
- participace = potřeba účastenství, angažovanosti a sociálního sebepojetí

- enkulturace = potřeba kreativního rozvoje, produktivního uplatnění a účasti na kulturním životě

Rekreace, kompenzace, edukace a kontemplace představují individuální funkce. Komunikace, integrace, participace a enkulturace představují všeobecné funkce. Obě skupiny pak tvoří jednotný celek, který je založen na dialektickém vztahu jedince a společnosti.

Ve společnosti se však mimo jiné vyskytují také deficity. Mezi rekreační deficit patří stres, nízký počet a skromné vybavení hřišť a nedostatečné přestávky na zotavení. Kompenzačním deficitem pak je jednostranné nervové zatížení a minimum možnosti zábavy. Edukační deficit nám naplňuje nízká úroveň poradenství a chybějící učební motivy. Ke kontemplačnímu deficitu pak patří shon, spěch a stálé napětí. Participačním deficitem je převaha hierarchických struktur a minimum forem spoluúčasti. Enkulturačním deficitem pak můžeme nazvat nedostatek příležitostí k rozvoji vlastní tvořivosti. /Pávková, 2001/

2.7 Nabídky volnočasových aktivit

Nabídky mládežnických aktivit můžeme rozdělit do dvou základních skupin. Jednou skupinou jsou nabídky organizované a druhou skupinou jsou nabídky volně přístupné neboli otevřené. Pod nabídkami organizovanými si můžeme představit zejména zájmovou činnost, ale také aktivitu v rámci sportovních oddílů a mládežnických organizací. Předpokladem účasti je pak buď členství v nějaké organizaci anebo závazná přihláška do nějakého kurzu či skupiny. Nabídky volně přístupné neboli otevřené jsou naopak charakterizovány tzv. nízkoprahovostí, tedy minimálními nároky na účastníka. Otevřenost není jakýsi konstantní stav, ale je to znak, který se v konkrétních podmínkách dynamicky vyvíjí. Otevřenost neklade žádný absolutní nárok.

I ta zařízení, která zůstávají ze zásady všem otevřená, jsou ve skutečnosti přitažlivá jen pro určitou část mládeže. Proto je třeba, aby měla i volně přístupná střediska mládeže jasně formulované cíle a skupiny adresátů, které chtějí zaujmout. Skupina, která vznikne ve volně přístupném středisku mládeže, se od ostatních mládežnických skupin (oddíly, spolky, kroužky) liší tím, že skupinu dává dohromady a drží pohromadě provozovaná aktivita a osobní vztahy, a ne příslušnost k nějaké organizaci, jak tomu je u ostatních skupin.

Přirozenou snahou člověka je rozvíjet se a spolupracovat ve společnosti. To vede k vytváření různých typů pospolitostí včetně spolků, sdružení a hnutí.

2.7.1 Organizované výchovné působení ve volném čase

Zájmová činnost spontánní

Spontánní aktivity (např. v přírodních prostředích, na otevřených hřištích a sportovištích nebo v čítárnách a knihovnách) jsou přístupny všem zájemcům a nejsou nijak časově omezeny. Jsou vymezené pouze provozní dobou zařízení.

Tyto aktivity umožňují všem účastníkům vstupovat do nových činností a prostředí, vyrovnávat nutnost podřizování se denním povinnostem v rodině a škole, rozhodovat se a jednat podle vlastní volby. Jsou oblíbeny právě pro tuto volnost a neformálnost.

Pedagogický pracovník při aktivitách vystupuje jako rádce, konzultant nebo motivující činitel, který současně zajišťuje bezpečnost všech účastníků.

Zájmová činnost příležitostná

Do této činnosti patří organizované, jednorázové i cyklické, rekreační, oddechové nebo vzdělávací aktivity – např. cykly přednášek a poznávací soutěže, sportovní turnaje a závody, koncerty, přehlídky umělecké tvořivosti,

divadelní a jiná představení, exkurze a výlety, zájezdy a turistické aktivity, příměstské tábory a další způsoby prázdninové činnosti.

Zájmová činnost příležitostná je časově ohraničena a přímo řízena pedagogem. Současně tato činnost umožňuje a podněcuje spoluúčast dětí a mládeže.

Může probíhat v místním, regionálním, celostátním a mezinárodním měřítku.

Zájmová činnost pravidelná

Uskutečňuje se celoročně v pravidelných intervalech (jednou nebo několikrát za týden) pod vedením kvalifikovaného vedoucího.

Tato činnost inspiruje vznik různých způsobů zájmových útvarů (kroužků, uměleckých souborů, sportovních družstev, klubů s volnější organizační strukturou, kurzů trvajících od několika měsíců až po jeden rok).

Cílem činnosti je osvojit si nové vědomosti, dovednosti a prohloubit kladný vztah k předmětu zájmu účastníků.

S výsledky činností účastníků jsou zpravidla na závěr školního roku seznámeni rodiče i veřejnost formou výstav, uměleckých vystoupení, přehlídek a sportovních akcí. /Hofbauer, 2004/

Hodnotná zájmová činnost by měla být trvalou součástí života dětí. Hlavním důvodem je to, že jako jedna z nejpřitažlivějších činností vyplňuje jejich volný čas a současně je významným prostředkem výchovy všestranně a harmonicky rozvinuté osobnosti. Z hlediska psychologického rozvoje dochází prostřednictvím zájmových činností k harmonickému rozvíjení intelektuální, citové a volní sféry dítěte. Zájmová činnost poskytuje mnoho podnětů pro rozvoj poznávacích procesů (vnímání, paměti, představivosti, fantazie, myšlení, řeči). Na základě vlastní aktivity děti obohacují své znalosti, rozšiřují si obzor, učí se využívat teoretické poznatky a následně si je ověřovat v praxi. Mají příležitost k samostatnému plánování činnosti a k řešení problémů. Díky zájmové činnosti se učí samostatně formulovat cíle

své činnosti, promýšlet způsob jejich dosahování, postupovat podle předem stanového plánu a pravidel, překonávat překážky i objektivně hodnotit výsledky vlastní práce. Všechny typy zájmových činností umožňují prožívání kladných citů, odreagování citů negativních i kultivaci citů, poznávání vlastních možností na základě svobodné možnosti volby druhu činnosti, dobrovolnosti i individuálních přání. Zájmová činnost vhodně podněcuje, podporuje a rozvíjí samostatnost, tvořivost, zdravou společenskou aktivitu. Plní funkci výchovnou i vzdělávací. Rozvíjí celou osobnost, působí motivačně i socializačně, podporuje seberealizaci. Může být prostředkem relaxace, odpočinku, duševní i fyzické rekreace a regenerace sil.

Zájmová činnost bývá pravidelná nebo příležitostná. Zařízení vytváří podmínky pro skupinovou činnost nebo pro individuální uspokojování zájmů. Některé činnosti lze realizovat i hromadnou formou (sportovní akce, festivaly). Můžou se nabízet v organizované formě, nebo jako spontánní aktivity (herna, čítárna, hřiště)

Do zájmových činností patří činnosti jednak **společenskovední**, které vedou k poznání aktuálního společenského dění, pěstují vztah k vlasti, k tradicím národa a k mateřskému jazyku. Dále to jsou činnosti **pracovně-technické**, mezi které patří zdokonalování manuálních dovedností a obohacování vědomostí o technické poznatky. Tyto činnosti prohlubují zájem žáků o tvořivou práci a o přiměřenou účast na řešení současných problémů vědy a techniky. Dalšími činnostmi jsou činnosti **přírodovědné**, kam bezesporu patří prohlubování vědomostí o dění v přírodě. Pěstuje se zde vztah k ochraně přírody a rozvíjí se zájem o pěstitelství, chovatelství a citový vztah ke všemu živému. Mladší děti si osvojují poznatky o živočiších, rostlinách a neživé přírodě. Dále pak si rozvíjí poznatky a dovednosti v péči o ně. Další skupinou zájmových činností jsou činnosti **esteticko-výchovné**, které utvářejí a formují estetické vztahy k přírodě, společnosti a jejím kulturním a materiálním hodnotám. Rozvíjí výtvarný, hudební, literární,

dramatický a hudebně-pohybový projev, kulturu chování, výchovu vkusu a rozvoj tvořivosti. V neposlední řadě se sem zařazují činnosti **tělovýchovného, sportovního a turistického zaměření**. Tyto činnosti přispívají k fyzické zdatnosti a psychické odolnosti. Přiměřená pohybová aktivita je totiž podmínkou zdravého vývoje. Pro rozvoj pohybových schopností je nutná všestrannost. Výchovně významné jsou i netradiční druhy sportů (floorball, lakros atd.). Největší důležitost se připisuje zejména činnosti vykonávané v přírodě (např. turistika). /Pávková, 2001/

Některé ze zájmových činností a aktivit mohou navazovat na činnost školy. Jsou to interaktivní vzdělávací projekty "s cílem upevnit, prohloubit, rozšířit a obohatit učivo všech stupňů škol". Probíhají zpravidla mimo školu, důraz kladou na odbornou úroveň a aktuálnost informací, rozvoj tvořivosti, komunikaci a týmovou spolupráci, na osvojování kritického a globálního myšlení, na aktivizaci při řešení problémů a obohacování praktických poznatků a zkušeností.

Zařízení pro mimoškolní výchovu vycházejí z potřeb a zájmů účastníků, z podnětů rozvoje společnosti a vědy, z rozvoje možností volného času samého, jeho institucí a z nových způsobů oddechu, rekreace a zábavy. Pro rozvoj zájmů a nadání vytvářejí tato zařízení pro využití volného času pestrou nabídku. Zvláštní místo v této nabídce zauímají soutěže umožňující srovnávat úroveň poznání, dovedností a fyzické výkonnosti účastníků. Někdy jsou tyto aktivity podnětem pro vznik nových zařízení, což jejich soustavu obohacuje o další možnosti jako: herny a další zařízení zábavy a oddechu (pro hry malých dětí, stolní tenis, šipky), sportovní zařízení (hřiště různého zaměření, nafukovací haly, tělocvičny), zařízení s moderním technickým vybavením pro specializované činnosti.

2.8 Volnočasová zařízení školy

V rámci školy působí specifická zařízení určená pro působení ve volném čase žáků. Tato zařízení navazují na zkušenost evropských zemí získanou v posledním století. Výsledkem této zkušenosti byl citlivý přístup k dětem a překonávání odtrženosti školy od zájmů žáků, života obce i společnosti. Důsledkem bylo rozšiřování výchovného působení do volného času dětí a mladých lidí, spojení jejich aktivit s nejbližším prostředím a spoluúčast na nich. Zpočátku tato zařízení plnila především sociální funkce (žákovské útulky), postupně vzrůstal význam kladený na zřetele výchovné (knihovny, čítárny, jednoduchá hřiště).

Na našich základních školách v současnosti působí pro volný čas žáků školní družiny a školní kluby. Vznikly po druhé světové válce jako zařízení výchovy a péče o děti zaměstnaných rodičů. Těžiště jejich působení zpočátku spočívalo mezi žáky prvního stupně. Následně se volnočasové aktivity přesouvaly spíše do činnosti individuální nebo do institucí volného času mimo školu (zejména do domů dětí a mládeže, základních uměleckých škol nebo dobrovolných sdružení).

2.8.1 Školní družiny a školní kluby

Tato výchovná zařízení jsou základní formou výchovy mimo vyučování a péče o děti zaměstnaných rodičů v průběhu školního roku a podle potřeby i o prázdninách. Školní družiny jsou určeny žákům 1.-5.ročníků a školní kluby žákům 6.-9.ročníků

Funkce školních družin a školních klubů

Školní družiny a školní kluby mají předpoklady ke každodennímu pedagogickému ovlivňování volného času žáků, protože jejich pracovníci:

- jsou se žáky v každodenním styku

- mohou působit na většinu žáků bez ohledu sociálního postavení rodiny
- mají možnost pravidelného kontaktu s rodiči
- pro své výchovné působení v době mimo vyučování mají vhodnou kvalifikaci
- jsou členy pedagogické rady, spolupracují s vedením školy a ostatními pedagogy

Pravidelná docházka menších dětí do školní družiny je mnohdy nutnost daná potřebou zajistit péči a dozor o dítě.

Školní kluby naopak pracují zásadně na principu dobrovolnosti. Náplň činnosti školního klubu by proto měla být pestrá, aby si každý žák mohl vybrat vhodnou činnost podle svého přání.

Školní kluby poskytují více volnosti a samostatnosti než školní družiny.

Činnost školních družin a školních klubů navazuje specifickým způsobem na činnost základní školy. Ale ve školních družinách a školních klubech se uskutečňují činnosti převážně odpočinkové, rekreační, zájmové a společensky prospěšné, ale kromě toho i příprava na vyučování. V práci školních družin a školních klubů se zdůrazňuje aktivní podíl žáků ve všech fázích činnosti. Vychovatel podněcuje k samostatnému promýšlení obsahu činnosti, bere v úvahu jejich návrhy a diskutuje o nich. Vychovatel zde méně poučuje a vykládá, snaží se, aby žáci k novým poznatkům dospěli vlastním úsilím. A právě k tomu nejvíce přispívají zájmové činnosti. /Pávková, 1999, str. 117 – 153/

Školní výuka a volnočasové aktivity školy se v současnosti sblížují. Škola se snaží inovovat a zvýšit pružnost kurikula a metod práce. Ani jedna z těchto oblastí svoji specifiku neruší, přes základní rozdílnost povinné a dobrovolné účasti se mohou vhodně doplňovat také v budoucnosti. Škola kromě toho může napomoci i k plynulému přechodu svých žáků do aktivit mimo školu.

2.9 Školská zařízení pro výchovu mimo vyučování

Střediska volného času, nejčastěji domy dětí a mládeže, rozvíjejí tradičními i inovativními způsoby velkou škálu zájmů. Jedná se například o zájmy o umění a techniku, vědy o přírodě a společnosti. Dále se pak jedná o sporty a turistiku. Tato střediska ale nejen rozvíjejí zájmy, ale také poskytují zábavu a oddech. Nelze ani opomíjet podporu participačních a samosprávných činností na školách a v obcích a veřejně prospěšné práce ve prospěch druhých dětí (včetně handicapovaných). V souvislosti s přírodou pak rozvíjí zájem o ochranu přírodního a životního prostředí. Neopomíjí však ani mezinárodní aktivity (zájezdy, tábory a pobyty v zahraničí, setkání s mladými lidmi jiných zemí, akce solidarity s dětmi postiženými přírodními katastrofami, chudobou nebo válečnými střety). Střediska volného času tak vytvářejí podmínky pro činnosti spontánní (herní, zábavné, oddechové), kterými oslovují především neorganizované děti, kteří svůj volný čas nedovedou vhodně využívat. Nejčastěji se jedná o domy dětí a mládeže.

Ze školských zařízení mají dlouhodobé tradice Základní umělecké školy, rozvíjející zájmy a nadání dětí v různých oborech umění, dále jazykové školy apod. Pozornost dětem věnují i další kulturní zařízení, např. kulturní střediska městských částí velkých měst. Pro názornost příkladu Národní galerie v Praze pořádá příležitostné aktivity již pro děti od 6 let (Jaké se v minulosti hrály hry. Jaké byly hračky a dětské oblékání. Nové výtvarné techniky. Týdenní Letní výtvarné dílny apod.). /Hofbauer, 2004/

2.10 Souvislosti mezi využíváním volného času a poruchami chování

Jakékoli poruchové chování je výslednicí interakce mezi individualitou dítěte a jeho okolím. Řada poruch chování vzniká jako důsledek nesprávného působení sociálního zázemí dítěte a to už od jeho útlého věku. Po celou dobu svého života je dítě konfrontováno se vzory jednání, hodnot a postojů, které vidí u rodičů, prarodičů či sourozenců, a které se postupně odráží v jeho způsobu myšlení i jednání. Spolu s jinými kvalitami svých rodičů tak přebírá také vzorce chování ve vztahu k povinnostem, práci a dokonce i k volnému času.

Rodina však není jediným prostředím, kde dítě musí žít a pracovat. S jeho přibývajícím věkem pro něj roste důležitost školy a to především v nejširším slova smyslu. A zde se také naskytne první příležitost pro vážnější střet s požadavky nejprve učitelů, později vrstevníků a širšího okolí, což se pro dítě stává nemalým problémem. To, jak ho bude řešit, záleží právě na vzorcích uvažování a jednání, které si přináší z rodiny. Zde se mohou po dlouhé době znovu odkrýt některé dřívější nevyřešené konflikty nebo dokonce zapomenutá traumata. Nelze stanovit přesné schéma, kdy a za jakých podmínek ta či ona činnost zaručeně povede k rozvoji určité poruchy a také musíme podotknout, že činnosti dětí, u nichž shledáváme poruchy chování, jsou značně rozdílné. Dítě, které je odlišné od svého okolí, bývá často, právě pro svoji odlišnost, vytlačeno do role outsidera. Reálné možnosti rozvíjení jeho zájmů mohou (ale nemusí) tak být výrazně pozměněné, což může znamenat volbu činnosti, která je pro další rozvoj jeho osobnosti méně vhodná, ne-li zcela nevhodná.

Do využívání volného času dítěte se výrazně promítají jak individuální vlastnosti dítěte, tak výchovné vlivy, vzory a koneckonců i očekávání a požadavky okolí, přičemž činnost, kterou dítě nakonec volí, se výrazně podílí právě na směřování jeho budoucího vývoje.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

3. CÍLE VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ

- ✓ **zmapování způsobů trávení volného času žáků prvního stupně ZŠ**
- ✓ **zachycení zkušeností učitelů prvního stupně ZŠ s projevy nekázně žáků**
- ✓ **posouzení vlivu volnočasových aktivit na chování žáků ve škole**

4. STANOVENÍ HYPOTÉZ

H1:

Problémy s kázní mají častěji chlapci než dívky.

H2:

Více než polovina žáků 1. stupně ZŠ tráví alespoň část svého volného času v organizovaných volnočasových aktivitách.

H3:

Žáci navštěvující organizované zájmové činnosti nemají problémy s dodržováním pravidel kázně (mají méně kázeňských problémů) než žáci, kteří nenavštěvují žádný organizovaný zájmový útvar.

H4:

Žáci navštěvující esteticky zaměřené zájmové činnosti mají méně kázeňských problémů než žáci navštěvující sportovní a podobně zaměřené činnosti.

5. CHARAKTERISTIKA VÝZKUMNÉHO SOUBORU

Průzkum jsem provedla na čtyřech základních školách. Dvě z nich byly velké školy sídlištního typu statisícového města. Další dvě reprezentovaly školy v obcích s počtem obyvatel do 10 000.

Dotazník volnočasových aktivit byl předkládán žákům čtvrtých a pátých tříd základní školy. Na dotazník odpovědělo celkem 140 žáků. Počet dotazovaných ve velkém městě a na malé obci byl stejný. Celkem mi odpovědělo 83 chlapců a 57 dívek.

Řízený rozhovor jsem provedla celkem s 30 učiteli prvního stupně základních škol. 22 učitelů bylo ze sídlištních škol statisícového města a 8 učitelů ze škol v menší obci. Učitelé byli velmi vstřícní a veškeré mé otázky mi rádi zodpověděli. V pedagogickém sboru zkoumaných škol (první stupeň) se nevyskytoval žádný učitel.

Na všech základních školách mi všichni ochotně vyšli vstříc. Práce s dětmi proběhla bez problémů a ve velmi příjemné atmosféře.

6. POUŽITÉ VÝZKUMNÉ METODY

V praktické části mé diplomové práce se snažím zachytit zkušenosti učitelů prvního stupně ZŠ s projevy nekázně žáků. Pro tento výzkum jsem zvolila metodu řízeného rozhovoru s učiteli. Dalším mým výzkumným záměrem je zmapovat způsob trávení volného času žáků na prvním stupni ZŠ. Pro tento výzkumný záměr práce jsem využila metodu dotazníku. Dále se zde pokusím posoudit, zda volnočasové aktivity mají možnost výrazně ovlivnit chování žáků ve škole.

Dotazník pro žáky

Dotazník pro žáky prvních stupňů ZŠ obsahoval celkem šest otázek. První čtyři otázky byly zaměřeny na zmapování způsobu trávení volného času, další dvě se týkaly kázeňských problémů.

Při sestavování dotazníku bylo důležité formulovat otázky přesně, jasně a věcně. Snažila jsem se, aby byly srozumitelné a konkrétně formulované, aby zde nevznikly problémy s jejich porozuměním.

V dotazníku byl poskytnut prostor i pro žákovu vlastní sebereflexi (otázka č. 6).

Jednotlivé položky dotazníku byly poté písemně zpracovávány, kategorizovány a vyhodnocovány.

Řízený rozhovor pro učitele

Pro sběr a zachycení zkušeností učitelů prvního stupně ZŠ s projevy nekázně žáků byla použita metoda řízeného rozhovoru. Rozhovor obsahoval celkem šest otázek zaměřených na kázeňské problémy žáků.

S jednotlivými učiteli jsem hovořila individuálně a jejich výpovědi jsem zaznamenávala písemně. Všichni učitelé mi vyšli ochotně vstříc a příjemně jsme si o problému kázně popovídali. Doplňující otázky nebylo potřeba dodávat, protože se učitelé ve většině případů sami o problému rozhovořili.

7. REALIZACE VÝKUMU

7.1 Realizace výzkumu u žáků

Dotazník volnočasových aktivit pro žáky

Dotazníky jsem ve všech třídách zadávala osobně. Žáky jsem vhodně motivovala ke splnění požadovaného úkolu a zároveň jsem jim vysvětlila význam a smysl práce. Důležité bylo také konstatování, že jsou dotazníky zcela anonymní. Žáci jen pro identifikaci zaškrtnli své pohlaví, tedy muž nebo žena. Poté jsem zdůraznila, že by měli pracovat samostatně a na veškeré otázky odpovídat pravdivě.

Žáci neměli s vyplňováním žádné velké problémy, a tak ve všech třídách trvalo vyplnění dotazníku zhruba 10 minut.

Pro přehled předkládám jednotlivé otázky dotazníku a popisují jejich podstatu a záměr.

Otázka č. 1

Jaké zájmové kroužky (oddíly, útvary) navštěvuješ ve svém volném čase?

Tato otázka mi pomůže zmapovat zájmy žáků prvního stupně ZŠ o volnočasové aktivity, zejména o nabízené útvary. Pokud žáci uvedou vícero kroužků (oddílů nebo útvarů) pak se zároveň zmapuje pestrost jejich zájmů. Otázka jde také porovnat s výpověďmi učitelů.

Otázka č. 2

Jak dlouho už se této činnosti věnuješ? Vypiš.

Tato otázka je pro výzkum velice důležitá, protože nám pomůže diferencovat a rozdělit volnočasové aktivity podle délky času, po který mohly ovlivňovat žáka.

Otázka č. 3

Čím je pro tebe daná činnost důležitá? (Proč se tím zabýváš? Proč tě to baví?)

Účelem této otázky je zjištění, co vlastně samotné žáky vedlo k volbě dané volnočasové aktivity. Jaké jsou jejich důvody a proč je činnost vlastně baví.

Otázka č. 4

Čím trávíš svůj volný čas, pokud nejsi zrovna v kroužku (útvary, oddílu), který jsi uvedl v první otázce?

Otázka číslo 4 nám ukáže, čím se žáci zabývají v době svého volného času, když nenavštěvují organizované aktivity.

Otázka č. 5

Představ si, že jsi učitel vaší třídy.

Koho bys nejčastěji napomínal za špatné chování a proč, z jakého důvodu? (uváděj jen křestní jména)

Pomocí této otázky zjistím jednotlivé názory chlapců a dívek na nekázeň v jejich třídě. Otázka mi pomůže zmapovat, jestli ve třídě zlobí převážně chlapci nebo dívky. I tato otázka, která se týká pohlaví žáků je zahrnuta do řízeného rozhovoru s učiteli. Proto bude velmi zajímavé srovnání odpovědí žáků a učitelů.

Otázka č. 6

Za co bys nejčastěji napomínal sebe?

Účelem této otázky je zjištění žákovy vlastní sebereflexe. Tyto odpovědi pak poslouží i k porovnání s volbou volnočasových aktivit.

7.2 Realizace výzkumu u učitelů

Při sestavování otázek řízeného rozhovoru pro učitele bylo hlavním cílem zjistit jejich zkušenosti s nekázní, která se na prvních stupních základních škol vyskytuje.

Při realizaci výzkumu jsem se jednotlivým učitelům nejprve představila a seznámila je s tématem mé diplomové práce. Jednotlivé rozhovory probíhaly o přestávkách nebo ve volných hodinách vyučujících. S každým učitelem jsem pracovala individuálně a všichni mi vyšli ochotně vstříc.

Do řízeného rozhovoru jsou zahrnuty následující otázky:

Otázka č. 1

S jakými kázeňskými problémy se nejčastěji setkáváte? Můžete uvést pro názornost více příkladů?

Tato otázka mi pomůže zmapovat nejčastější kázeňské problémy, které se vyskytují na prvních stupních ZŠ. Bude určitě zahrnovat nejen zkušenosti učitelů ze současné třídy a základní školy, ale také z celé jejich pedagogické praxe.

Otázka č. 2

Popište, jakým způsobem kázeňské problémy nejčastěji řešíte?

Účelem této otázky je naznačení strategií učitelů při řešení kázeňských problémů.

Otázka č. 3

Jsou podle vašeho názoru více neukáznění chlapci nebo dívky?

Tato otázka se prolíná s názory žáků samotných, které uvádí v dotazníku volnočasových aktivit v otázce č. 5. Pomocí této otázky zjistím, jak to vnímají jednotliví učitelé.

Otázka č. 4

Vedete si evidenci o volnočasových aktivitách Vašich žáků?

Každý učitel by měl mít přehled o volnočasových aktivitách svých žáků. Měl by vědět, čím se žák zabývá ve svém volném čase a případně ho usměrňovat. Pomocí této otázky zjistím, do jaké míry jsou učitelé informováni o volnočasových aktivitách svých žáků a jak často si evidenci aktualizují.

Otázka č. 5

Navštěvují Vaši žáci spíše organizované zájmové útvary?

Otázka se prolíná s první otázkou z dotazníku volnočasových aktivit pro žáky. Učitelé jen potvrdí, jestli žáci tíhnou spíše k organizovaným nebo neorganizovaným aktivitám.

Otázka č. 6

Domníváte se, že volnočasové aktivity nějakým způsobem ovlivňují kázeň žáků? Můžete vysvětlit jak?

Tato otázka je považována za stěžejní. Odhalí nám názor učitelů na volnočasové aktivity a jejich vliv na kázeň. Ukáže, jestli si učitelé myslí, zda jsou volnočasové aktivity pro žáky z hlediska kázeňského důležité a do jaké míry vůbec kázeň ovlivňují.

8. VÝSLEDKY A INTERPRETACE VÝZKUMŮ

V této kapitole jsou zpracovány výsledky z dotazníků pro žáky a řízených rozhovorů ve vztahu k jednotlivým hypotézám a cílům výzkumu. Ty jsou dále prezentovány v tabulkách a grafech (výsečových, sloupcových, pruhových) a jsou doplněné průvodními zprávami.

Vzor dotazníku volnočasových aktivit pro žáky a vzor otázek z řízeného rozhovoru pro učitele přikládám v přílohách.

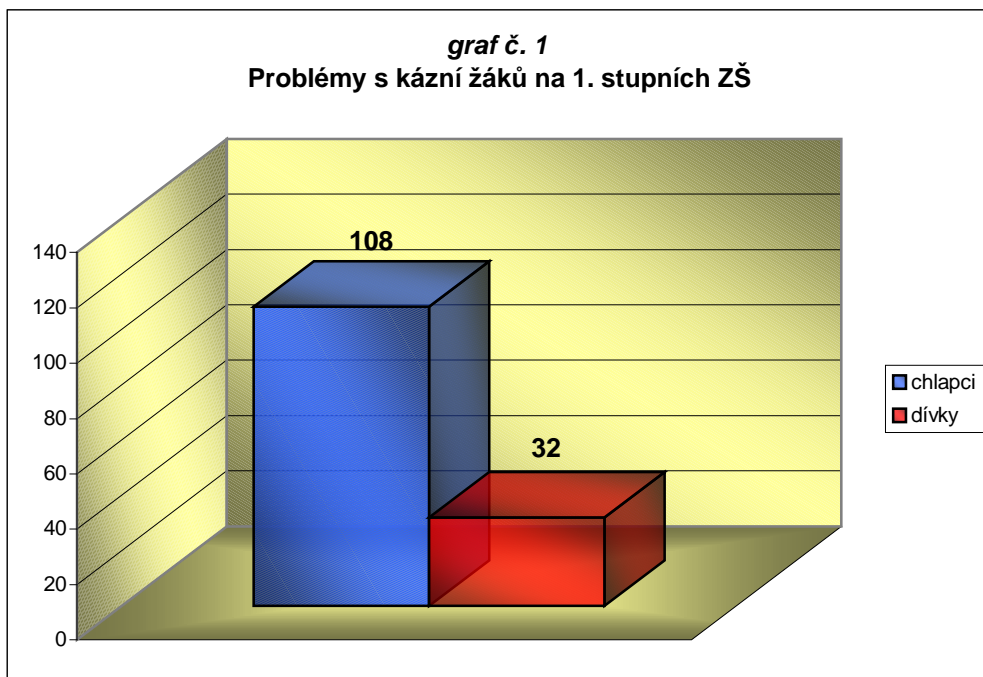
8.1 Vyhodnocení hypotéz

H1:

Problémy s kázní mají častěji chlapci než dívky.

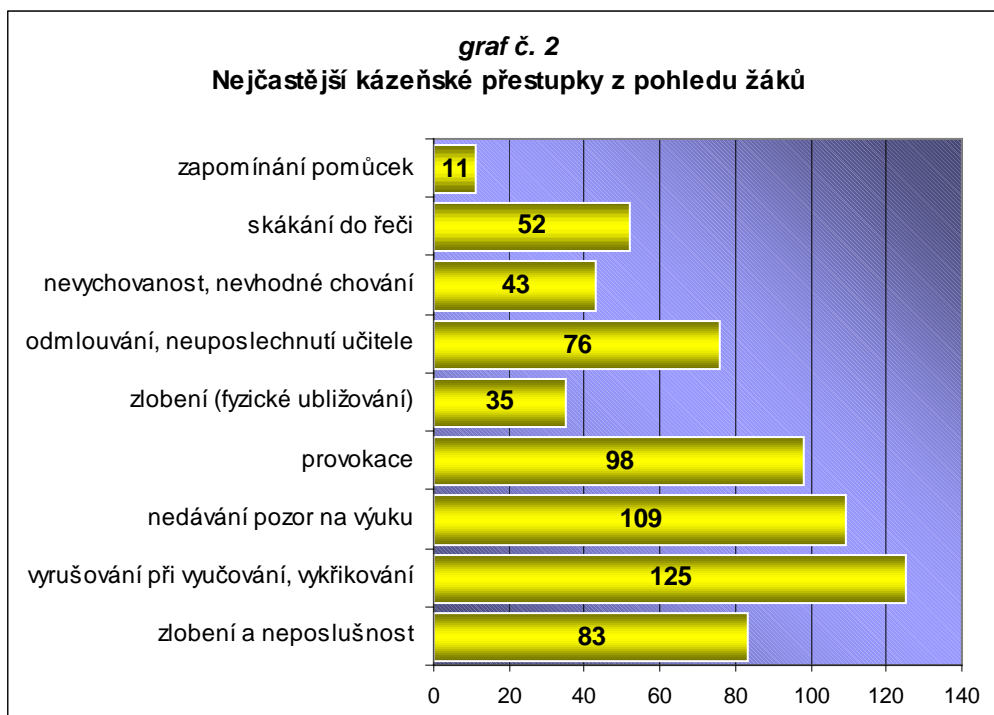
V souvislosti s vyhodnocením této hypotézy byly využity otázky z dotazníku pro žáky (otázka č. 5) a z řízeného rozhovoru s učiteli (otázka č. 3).

Když žáci v dotazníku uváděli, koho by v pomyslné roli učitele nejčastěji napomínali za špatné a rušivé chování, jednalo se ve větší míře o chlapce (téměř 80 % odpovědí). U děvčat uváděli vyrušování hodin častým mluvením. Poměr kázeňských problémů chlapců a dívek vnímaných žáky samotnými znázorňuje graf č. 1.

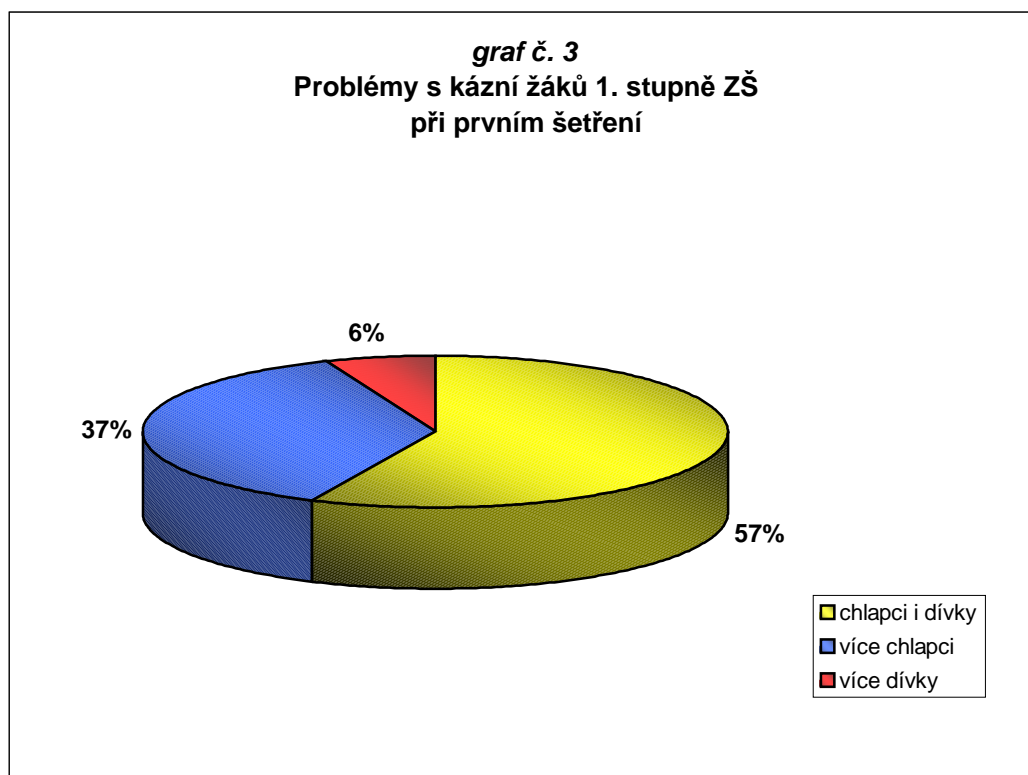
Žáci v otázce č.5 neuváděli pouze jména svých spolužáků, ale také důvody, za které by je nejvíce napomínali.

Nejčastější důvody napomínání, které žáci uváděli, znázorňuje graf č.2.

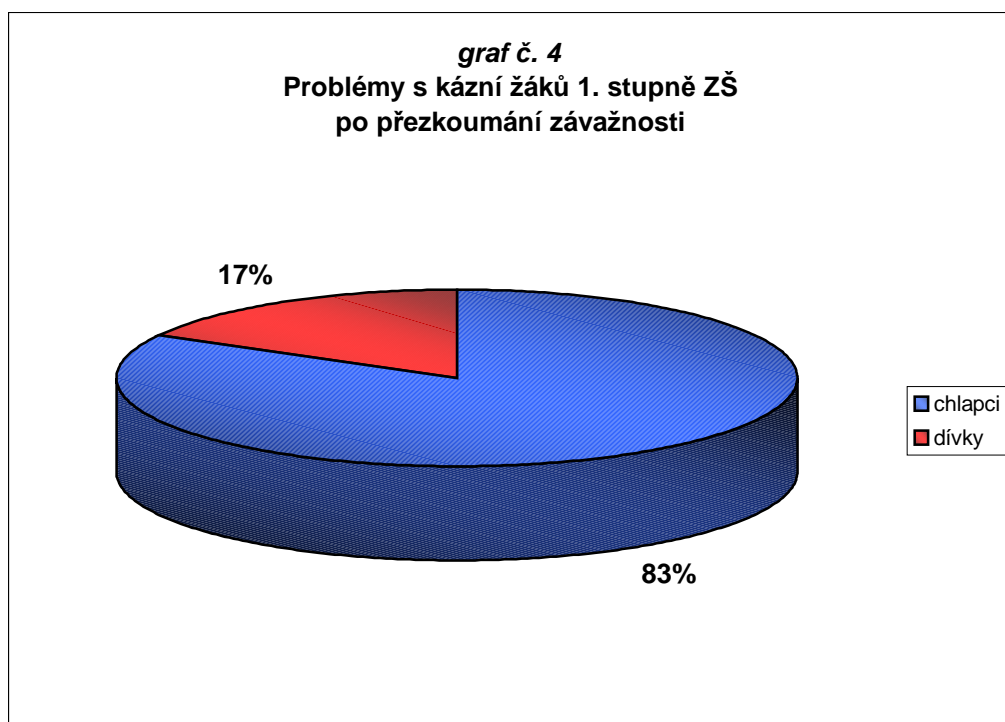

V dotazníku pro žáky se v odpovědích vyskytovaly ve větší míře jména chlapců než dívek. Podle těchto výpovědí tedy s nekázní mají větší problémy chlapci.

U učitelů už to tak jednoznačné nebylo. 17 učitelů (téměř 57 %) odpovědělo, že jak chlapci, tak i dívky mají s kázní určité problémy (graf č. 3). Při prozkoumávání závažnosti kázeňských problémů ale pak došli k názoru, že větší a závažnější problémy s kázní mají přece jen chlapci. Na tomto tvrzení se shodlo ze 17 učitelů celkem 14 (82 %). 11 učitelů (37 %) hned určilo, že problémy s kázní mají častěji chlapci. Pouze 2 učitelé (6 %) uvedli jako problémovou skupinu dívky.

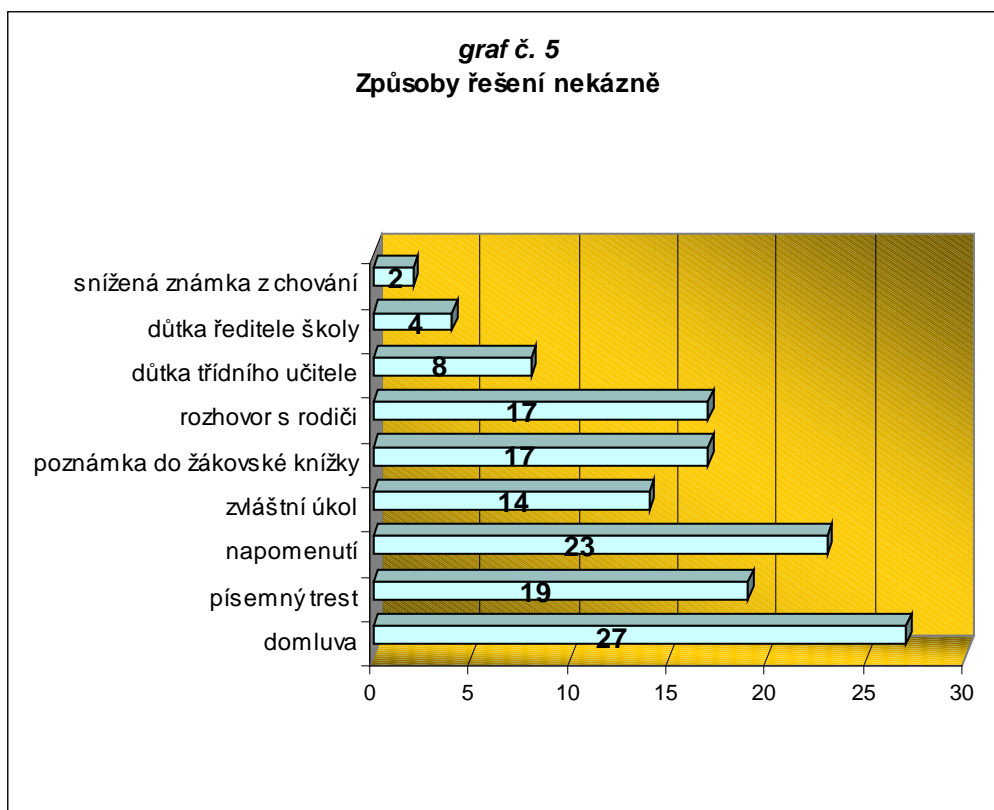
Graf č. 4 nám ukazuje názor učitelů po prozkoumání závažnosti kázeňských problémů. 25 učitelů z 30 (83 %) se shodlo na tom, že větší problémy s kázní mají chlapci.

Učitelé prvních stupňů základních škol se nejčastěji setkávají s porušováním kázně formou vyrušování při výuce, častým vykřikováním, odmlouváním, odsekáváním, ignorací pokynů, sobeckostí, ale také ubližováním, ať už se jedná o ubližování fyzické nebo psychické. Žáci se často nemají rádi a dělají si různé naschvály. Jsou sobečtí a rádi ničí ostatním jejich věci. S touto formou násilí se učitelé setkávají převážně ve výtvarných výchovách a pracovním vyučování, kdy žáci závidí povedené práce svým spolužákům.

Vzniklé kázeňské problémy učitelé řeší nejčastěji hned na místě, a to domluvou. Tímto způsobem řešení začalo 27 učitelů, zbylí 3 rovnou zadali písemný trest. Forma domluvy nebyla ale jediným způsobem řešení vzniklého kázeňského problému. Učitelé dále uváděli napomenutí, zadávání zvláštních úkolů, trestů, které musí být podepsané od rodičů, a v neposlední řadě zapsání poznámky do žákovské knížky. Při větším porušení kázně si učitelé zvou rodiče do školy, kde proberou závažnost problému a navrhnou výchovná opatření. Pokud výchovná opatření nezapůsobí a kázeňské problémy se stále opakují, přistupují učitelé k třídním důtkám, důtkám ředitele školy a v tom nejhorším případě ke snížené známce z chování.

Graf č. 5 znázorňuje způsoby, kterými nejčastěji učitelé řeší nekázeň

Kázeňským problémům se snaží mnozí učitelé předcházet. Společně s žáky sestavují např. tzv. Třídnické desatero. Tím, že se žáci podílí na sestavování jednotlivých bodů, uvědomují si kázeňské přestupky a snaží se daná pravidla dodržovat. Největší účinnost má, když se s učitelem společně dohodnou i na výchovných opatřeních za porušení pravidel. Dalším způsobem předcházení nekázní je forma komunikačního kruhu, kde učitelé s žáky rozebírají jejich kázeňské přestupky a možné následky nevhodného chování.

V poměru neukázněnosti chlapců a dívek mi celkem 17 učitelů (57 %) odpovědělo, že to vychází tak nastejno. Dále se však ale shodli v tom, že vážnější problémy s kázní mají chlapci. U dívek se jednalo převážně o narušování hodin neustálým „klábosením“.

Závěr hypotézy:

Hypotéza **H1** byla potvrzena. Z výsledků odpovědí žáků i učitelů vyplývá, že z hlediska závažnosti přestupků mají větší problémy s kázní chlapci. Dívky mají také problémy s kázní, ale podle výpovědí učitelů nejsou takového závažného rázu jako u chlapců.

H2:

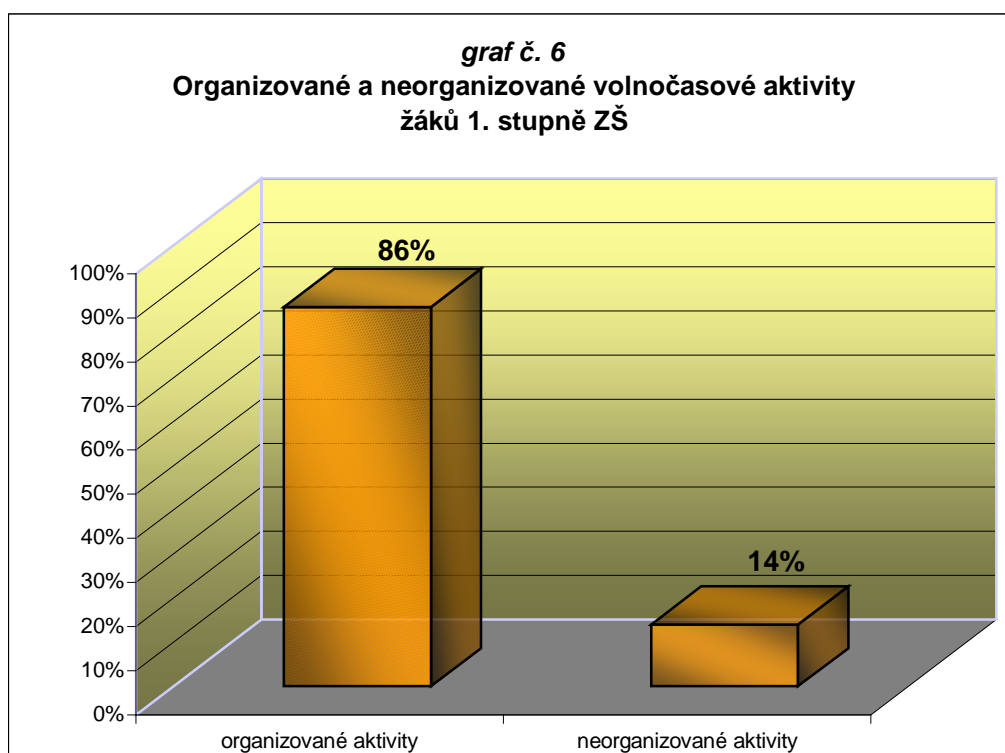
Více než polovina žáků 1. stupně ZŠ tráví alespoň část svého volného času v organizovaných volnočasových aktivitách.

Pro vyhodnocení této hypotézy jsem využila odpovědí žáků z dotazníku v otázce č. 1, kde žáci uváděli, jaké zájmové útvary, kroužky nebo oddíly navštěvují. Z celkového počtu 140 žáků organizované aktivity uvedlo celkem 121 dotázaných (86 %). Otázka č. 5 z řízeného rozhovoru s učiteli toto procento jen potvrdila. 19 žáků (14 %) uvedlo, že nenavštěvují žádné organizované aktivity.

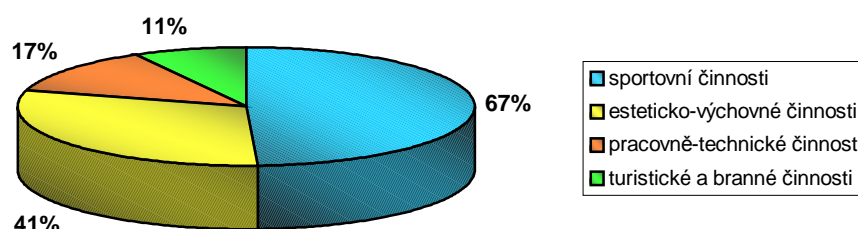
U otázky, zda si učitelé vedou evidenci o zájmových aktivitách svých žáků, jsem se skoro u poloviny učitelů (celkem 12 dotázaných) setkala s odpovědí, že vědí, čím se který žák zabývá, a tudíž je pro ně evidence zbytečná. Ostatní učitelé si ale evidenci vedou a kontrolují ji vždy po uplynutí 6 měsíců. Někteří učitelé se sami pochlubili i tím, že žákům s výběrem volnočasových aktivit pomáhali a dále se snaží pomáhat, aby byl pro ně výběr co nejvhodnější a mohl tím rozvíjet žákovy schopnosti. Většina žáků podle nich navštěvuje spíše organizované volnočasové aktivity.

Porovnání počtu žáků trávících alespoň část svého volného času v organizovaných volnočasových aktivitách s žáky, kteří organizované volnočasové aktivity nenavštěvují, uvádím v grafu č. 6.

Do levého sloupce byli zařazeni žáci, kteří uvedli alespoň jednu volnočasovou aktivitu, zatímco do pravého sloupce byli zahrnuti žáci, kteří žádnou volnočasovou aktivitu neuvedli.

graf č. 7
Organizované zájmové činnosti žáků 1. stupně ZŠ
ve stasisícovém městě

Z dotazníku volnočasových aktivit vyplynulo, že u žáků základních škol ve stasisícovém městě převládá zájem převážně o sportovní činnosti. Výzkum byl ovlivněn hlavně tím, že jedna ze škol, kde jsem průzkum prováděla, má rozšířenou výuku tělesné výchovy a sportu. Ve svých volnočasových aktivitách sportovní činnosti uvedlo z celkového počtu 70 žáků celkem 47 dotázaných (67 %).

Ze sportovních aktivit žáci uváděli:

- basketball,
- floorball,
- aerobic,
- bojové sporty,
- tenis,
- volejbal,
- atletiku,

- plavání,
- gymnastiku,
- oddíl mažoretek,
- krasobruslení.

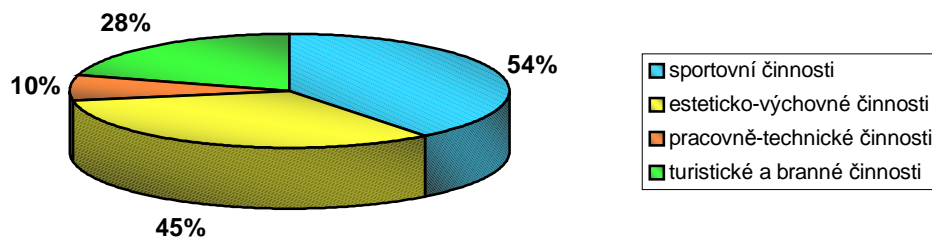
Další často opakující se volnočasové aktivity byly esteticko-výchovné činnosti, které uvedlo celkem 29 žáků (41 %). Tyto činnosti se vyskytovaly převážně u dívek.

Mezi esteticko-výchovnými činnostmi žáci uváděli:

- hru na hudební nástroje,
- výtvarný kroužek,
- dramatický kroužek,
- tanec,
- balet.

V celkovém počtu 70 žáků se kromě sportovních a esteticko-výchovných činností objevil i zájem o pracovní-technické činnosti, kam byla zařazena účast v modelářském kroužku (celkem 12 dotázaných, tj. 17 %). Dále byl projeven zájem i o turistické a branné aktivity, kde žáci uváděli účast ve Skautu (celkem 8 dotázaných, tj. 11 %).

graf č. 8
Organizované zájmové činnosti žáků 1. stupně ZŠ
v obci do 10 000 obyvatel

V odpovědích žáků škol v obci do 10 000 obyvatel jsem se opět setkala s mírnou převahou sportovní činnosti. Tu uvedlo celkem 38 žáků (54 %).

Žáci často uváděli:

- fotbal,
- atletiku,
- floorball,
- tenis,
- pink ponk,
- aerobic

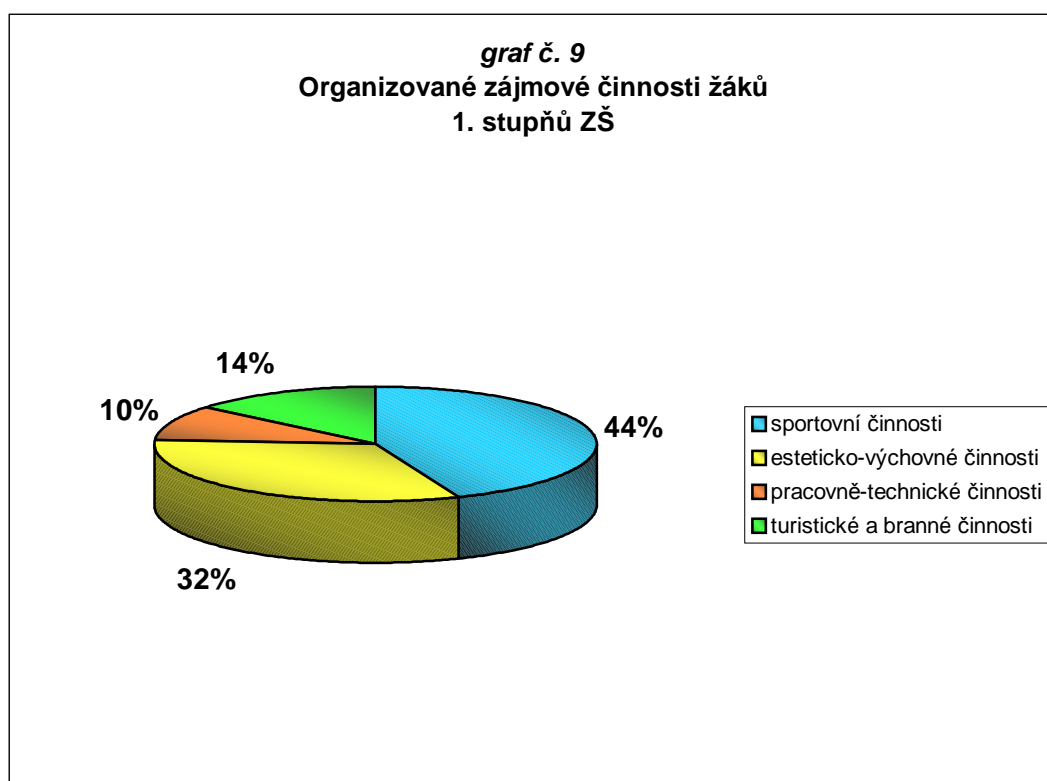
Téměř vyrovnaným zájmem byly esteticko-výchovné činnosti, které uvedlo celkem 32 žáků (45 %).

U esteticko-výchovných činností žáci nejčastěji uváděli zájem o:

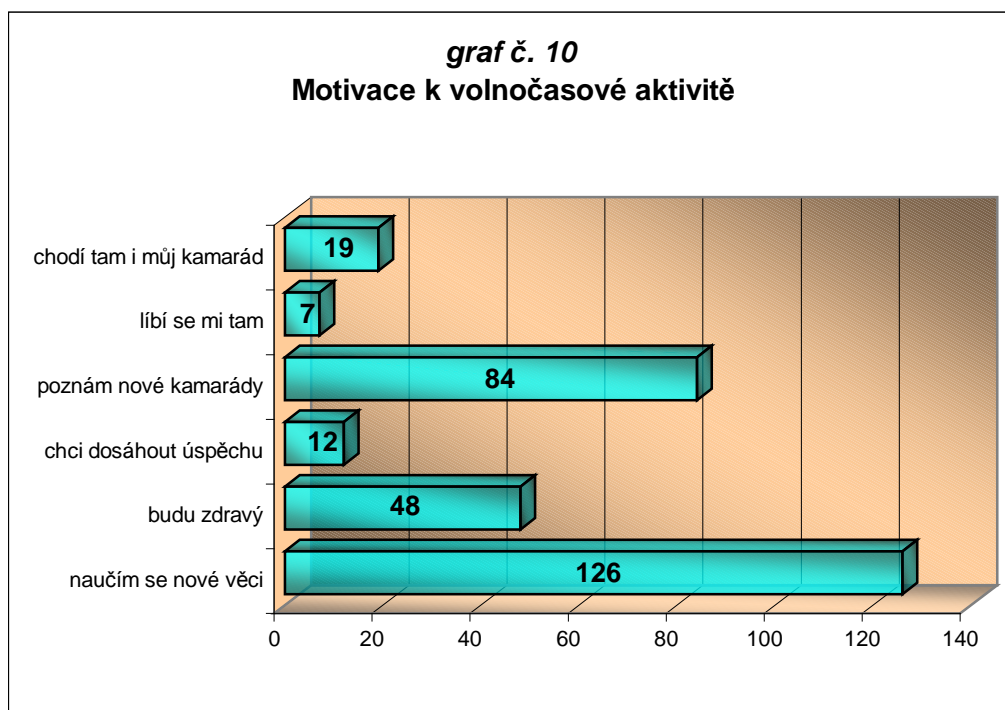
- taneční soubor,
- hru na hudební nástroj,
- keramický kroužek,
- dramatický kroužek,
- výtvarný kroužek.

Turistickou činnost uvedlo 20 žáků (28%) a o pracovně-technické činnosti projevilo zájem 7 žáků (10 %).

Graf č. 9 znázorňuje celkový výběr organizovaných volnočasových aktivit žáků prvních stupňů základních škol.

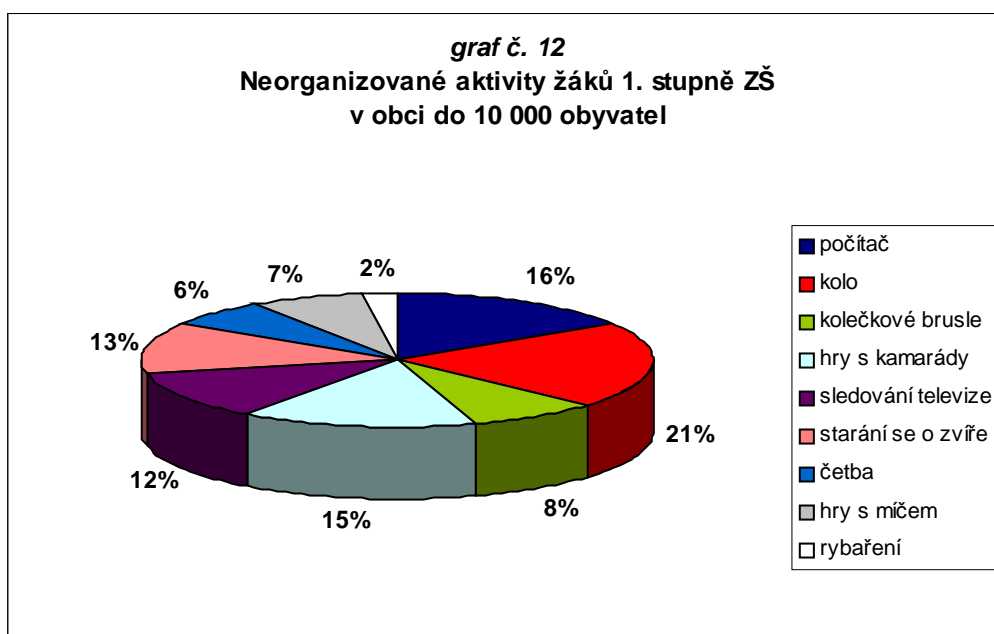
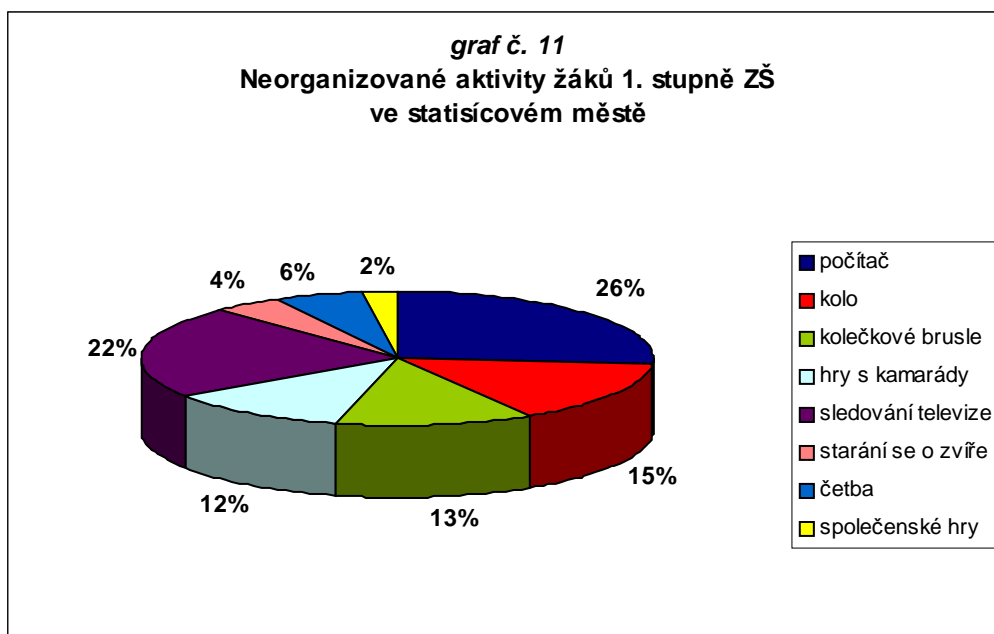

Motivace k volnočasovým aktivitám

Ukazuje se, že nejčastějším důvodem výběru volnočasové aktivity je získání nových poznatků a nových dovedností, což se dá dobře využít ve výuce. Tím, že žáci získávají nové poznatky a dovednosti, mohou obohatit vyučování svými zkušenostmi. Učitel může tyto žáky programově zapojovat do vlastní výuky (může s jejich znalostmi a dovednostmi počítat při plánování a přípravě na vyučování). Pro ostatní žáky je zkušenost jejich spolužáků motivující a vzbuzuje u nich zájem o poznání dalších zajímavých činností. Důvod získávání nových poznatků a dovedností uvedlo v otázce č. 3 v dotazníku volnočasových aktivit celkem 126 žáků (90 %). Dalším častým důvodem, který doplňoval získání nových poznatků, bylo poznání nových kamarádů.

Neorganizované aktivity žáků prvních stupňů ZŠ

Z výše uvedených výsledků výzkumu vyplývá, že výběr neorganizovaných aktivit žáků 1. stupně ZŠ se liší ve větším městě a na malé obci. Žáci ve městě spíše tíhnou k využití počítače (26%) a následně

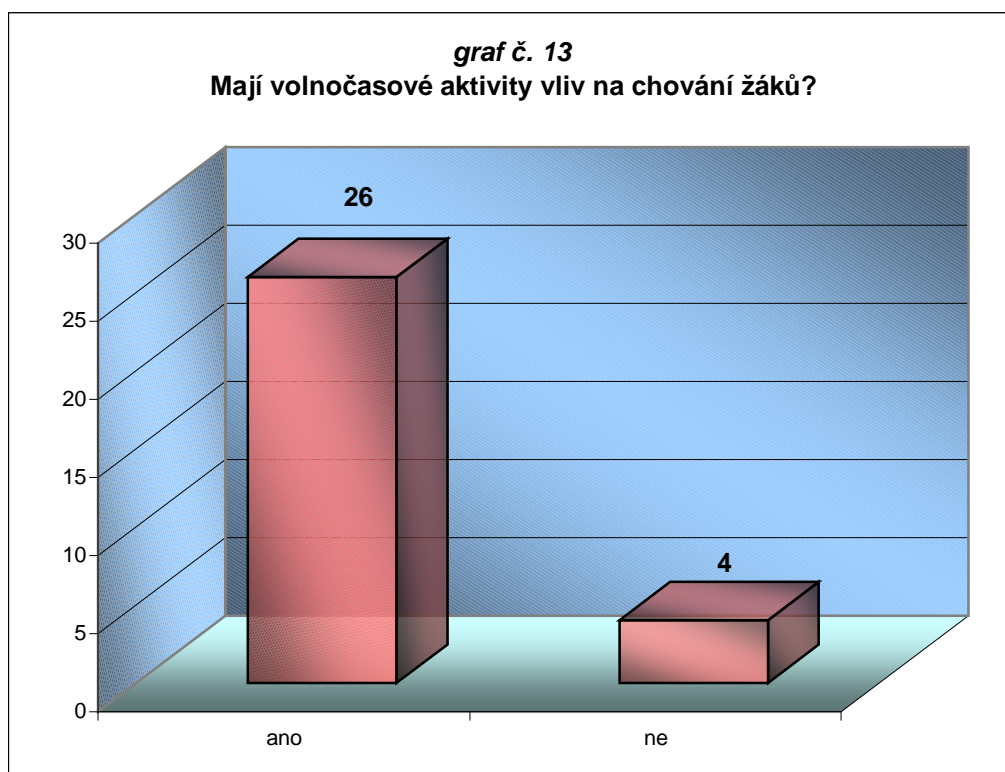
ke sledování televize (22%). U žáků v malé obci největší procento zaujímá jízda na kole (21%) a až poté hry na počítači (16%), ale i tak převažují aktivity v kolektivu kamarádů a na čerstvém vzduchu. Ve větším městě se podle počtu odpovědí jízda na kole objevila až na třetím místě, tedy za sledováním televize.

Závěr hypotézy:

Hypotéza **H2** byla potvrzena. Většina žáků prvního stupně základních škol tráví alespoň část svého volného času při organizovaných aktivitách.

H3:

Žáci navštěvující organizované zájmové činnosti nemají problémy s dodržováním pravidel kázně (mají méně kázeňských problémů) než žáci, kteří nenavštěvují žádný organizovaný zájmový útvar.

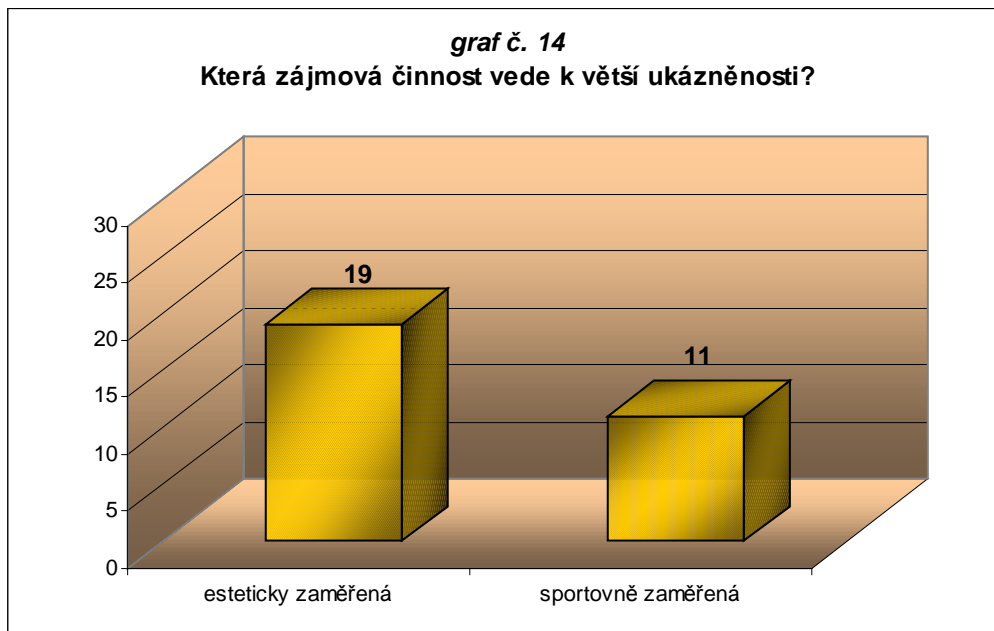
Stěžejní otázka, zda se učitelé domnívají, že volnočasové aktivity nějakým způsobem ovlivňují chování žáků ve třídě, se stala nejzajímavější. Na odpovědi, že volnočasové aktivity chování žáků ovlivňují, se shodlo z 30 učitelů celkem 26 (skoro 87 %), což je velmi vysoké procento. Navíc se tito učitelé shodli i v tom, že organizované volnočasové aktivity jejich žáky ovlivňují převážně kladně. Mezi jejich argumenty patřily odpovědi, že žáci jsou více ukázněni, mají určitý režim, dokáží si lépe rozvrhnout práci a když jsou zrovna po fyzické zátěži, jsou sice unavení, ale více klidní. Žádný učitel se nevyjádřil v tom smyslu, že by volnočasové aktivity ovlivňovaly žáky záporně. Vždy se shodli na kladném ovlivňování. Jestli jsou žáci, kteří nenavštěvují žádnou organizovanou činnost, více neukázněni, potvrzeno nebylo. Zde učitelé uváděli, že podněty je nutno hledat v rodině a její výchově. Učitelé, kteří si mysleli, že volnočasové aktivity nijak žáka neovlivňují, uváděli, že záleží hlavně na povaze jednotlivého dítěte a na jeho výchově, která pochází z rodiny.

Závěr hypotézy:

Podle všech výše uvedených ukazatelů můžeme považovat hypotézu **H3** za potvrzenou. Podle výpovědí učitelů se zdá pravděpodobnější, že žáci s organizovanou zájmovou činností nemají problémy s dodržováním pravidel kázně oproti žákům, kteří nenavštěvují žádnou organizovanou volnočasovou aktivitu. Učitelé však přesto dále považují za významnější vliv rodinnou výchovu.

H4:

Žáci navštěvující esteticky zaměřenou zájmovou činnost mají méně kázeňských problémů než žáci navštěvující sportovní a podobně zaměřené činnosti

Hypotézu H4 mi potvrdili učitelé při odpovědích na otázku č. 6, kde měli říci, jestli se domnívají, že volnočasové aktivity nějakým způsobem ovlivňují jejich žáky. Někteří také použili srovnání dětí se sportovní aktivitou a s aktivitou zaměřenou na estetickou činnost. Žáci navštěvující sportovní zájmovou činnost mají sice disciplínu, ale jsou více soupeřiví, snaží se dostat rychle k cíli a být co nejlepší. Mnohdy se jejich soupeření řeší fyzickým násilím. Mají v sobě už zakódováno, že musí být nekompromisní a hnát se co nejvýš pomocí „ostrých loktů“. Učitelé uváděli, že pokud mají žáci, kteří navštěvují sportovní činnost období tréninků, tak jsou díky únavě celkem ukáznění. Pokud ale zrovna období tréninků není, jsou hyperaktivní, neukáznění. Naopak žáci navštěvující esteticky zaměřenou zájmovou činnost

jsou více pečliví a své chování si napřed promyslí. Jsou mnohem více klidnější a ukázněnější.

Závěr hypotézy:

Hypotéza **H4** byla potvrzena. Dle výpovědí učitelů se zdá, že žáci se zájmovými aktivitami zaměřenými na estetické činnosti jsou více ukázněnější oproti žákům se zájmovými činnostmi sportovně zaměřenými. Při sportovních činnostech žáci sice získávají určitou disciplínu, takže jsou volnočasovou aktivitou ovlivňováni kladně. Zároveň ale také někdy získávají někteří z nich i určité negativní návyky, kterými leckdy narušují výuku.

9. ZÁVĚR

Problém nekázně trápí na našich školách spoustu učitelů. Kázeň představuje jev, který zasahuje téměř do všech oblastí lidského života. Různost a někdy i protichůdnost názorů na kázeň souvisí s osobní zkušeností a s faktem, že problematika kázně se dotýká nejobecnějších otázek výchovy a formování člověka. Některé příčiny neukázněného chování jsou stejné po tisíce let, jiné se mění s dobou a prostředím, do kterých se jedinec narodí.

Volný čas nám skýtá mnoho možností. Můžeme se věnovat činnostem, které máme rádi, které nás baví, uspokojují, přinášejí radost a uvolnění. Zahrnuje činnosti, které dělat chceme, a hlavně které dělat můžeme. To, jak trávíme svůj volný čas ovlivňuje mnoho faktorů. Základ tvoří rodina. Dále je to škola, učitelé, vrstevníci, kamarádi, sousedé, známí, hromadné sdělovací prostředky, literatura atd. Existují instituce a organizace, které působí na člověka ve volném čase a učí jej ho využívat. Toto působení je záměrné a má vymezený cíl.

Prostředí, ve kterém tráví děti svůj volný čas, je velmi různorodé. Může to být nejen domov a škola, ale i různé společenské organizace a instituce. Mnoho dětí prožívá své volné chvíle ve veřejných prostranstvích. Je to především venku, na ulici, bohužel často bez jakéhokoliv dohledu, dokonce i bez zájmu dospělých.

Tato diplomová práce zabývající se volnočasovými aktivitami jako prevencí kázeňských problémů, přinesla některá zjištění.

Bylo potvrzeno, že vhodně zvolené volnočasové aktivity opravdu ovlivňují chování žáků, a to zejména kladně. Organizované aktivity přináší žákům do života určitý řád, pravidla a způsoby chování.

Když jsem porovnávala využívání volnočasových aktivit ve statisícovém městě a v obci, která má počet obyvatel do 10 000, zjistila jsem, že obě skupiny žáků preferují převážně pohybové aktivity, tedy sportovní činnosti, a to jak organizované, tak i neorganizované. Sklony k nekázní mají chlapci i dívky, ale u chlapců jsou závažnějšího charakteru.

Celkem byly vyhodnoceny 4 hypotézy a přinesly následující výsledky:

H1:

Problémy s kázní mají častěji chlapci než dívky.

Tato hypotéza byla potvrzena. Z výpovědí učitelů i žáků vyplynulo, že z hlediska závažnosti přestupků mají mnohem větší problémy s kázní opravdu častěji chlapci než dívky. Dívky mají také problémy s kázní, ale nejsou takového závažného rázu jako u chlapců.

H2:

Více než polovina žáků 1. stupně ZŠ tráví alespoň část svého volného času v organizovaných volnočasových aktivitách.

Hypotéza H2 byla potvrzena, většina žáků 1. stupně ZŠ skutečně tráví část svého volného času více při organizovaných zájmových aktivitách, které jim nabízí spoustu nového. Přináší jim nové poznatky, dovednosti i nový kolektiv kamarádů.

H3:

Žáci navštěvující organizované zájmové činnosti nemají problémy s dodržováním pravidel kázně (mají méně kázeňských problémů) než žáci, kteří nenavštěvují žádný organizovaný zájmový útvar.

Tuto hypotézu lze považovat za potvrzenou. Podle výpovědí učitelů nemají žáci s organizovanou zájmovou činností problémy s dodržováním kázně oproti žákům, kteří nenavštěvují žádnou organizovanou volnočasovou aktivitu.

H4:

Žáci navštěvující esteticky zaměřené zájmové činnosti mají méně kázeňských problémů než žáci navštěvující sportovní a podobně zaměřené činnosti.

Hypotéza H4 byla potvrzena. Žáci navštěvující zájmové činnosti zaměřené na estetickou práci mají skutečně méně kázeňských problémů. Oproti žákům, kteří navštěvují sportovní nebo jinak podobně zaměřené činnosti, jsou více klidní a rozvážní.

Zpracovávání této diplomové práce bylo pro mě velice přínosné. Nejen, že se potvrdilo, že volnočasové aktivity opravdu ovlivňují chování žáků, ale také jsem získala mnoho poznatků do mé budoucí praxe. Díky odborné literatuře jsem zjistila nejen to, jak se nekázeň ve škole projevuje, ale i to, co ji způsobuje a jak těmto problémům čelit.

Doufám, že tato diplomová práce bude přínosným materiálem hlavně pro studenty, kteří se budou vlivem volnočasových aktivit na kázeň žáků zabývat.

10. SEZNAM LITERATURY

1. Badegruber B. 1994: Otevřené učení ve 28 krocích. Praha. Portál
2. Bendl S. 2001: Školní kázeň – metody a strategie. Praha. ISV
3. Bendl S. 2004: Jak předcházet nekázní aneb kázeňské prostředky. Praha. ISV
4. Bendl S. 2004: Kázeňské problémy ve škole. Praha. Triton
5. Čáp J. 1990: Psychologie mnohostranného vývoje. Praha. SPN
6. Hodaň B. 2002: Volný čas a jeho současné problémy – sborník příspěvků přednesených na vědeckém sympoziu. Olomouc
7. Hofbauer B. 2004: Děti, mládež a volný čas. Praha. Portál
8. Kalhous Z., Obst O. a kol. 2002: Školní didaktika. Praha. Portál
9. Kolář M. 2001: Bolest šikanování. Praha. Portál
10. Němec J. 2002: Kapitoly ze sociální pedagogiky a pedagogiky volného času. Brno. Paido
11. Ondráček P. 2003: Františku, přestaň konečně zlobit, nebo... Praha. ISV
12. Pávková J. a kol. 2001: Pedagogika volného času. Praha. Portál.
13. Rotterová B. 1973: Kázeň a problematika jejího utváření Praha. UK

11. PŘÍLOHY

Příloha č. 1

Seznam nejvýznamnějších zařízení pro výchovu mimo vyučování:

- Školní družiny – zaměřeny na práci s dětmi prvního stupně základní školy. Kromě výchovné a zdravotní funkce má velký význam plnění funkce sociální, protože toto zařízení zajišťuje sociální péči a bezpečnosti dětí v době, kdy jsou rodiče v zaměstnání. Výchovná činnost se orientuje na co nejpěstřejší strukturu zájmových činností a uspokojení velké potřeby pohybu.
- Školní kluby - pracují s dětmi středního školního věku a se žáky II.stupně ZŠ. Jsou založeny na principu dobrovolnosti. Do pozadí ustupuje sociální funkce. V současné době jich ale ubývá (školy je z finančních důvodů ruší)
- Školní knihovny
- Střediska pro volný čas dětí a mládeže, která zahrnují domy dětí a mládeže a stanice zájmových činností – zařízení, která se zaměřují především na realizaci specializovaných zájmových činností pod odborným pedagogickým vedením. Organizují zájmovou činnost pravidelnou v kroužcích, příležitostnou, soutěže pro talentované jedince, prázdninové tábory apod.
- Domovy mládeže - zajišťují žákům SŠ výchovnou péči, ubytování a stravování. Dbají mimo jiné o hodnotné využití volného času mládeže. Důležité je respektování principu dobrovolnosti.
- Dětské domovy - zařízení ústavní výchovy. Dbají o hodnotné využívání volného času, rozvíjení a kultivaci zájmů dětí a mládeže. Snaží se zapojit děti a mládež do zájmových činností v rozličných typech výchovných zařízení, v organizacích a institucích.

- Základní umělecké školy – poskytují uplatnění dětem s vyhraněnými zájmy a schopnostmi v esteticko-výchovné oblasti.
- Jazykové školy
- Na ovlivňování volného času se dále podílejí např. různá občanská sdružení, sdružení dětí a mládeže, tělovýchovné a sportovní organizace, kulturní a osvětová zařízení.
- Círky a náboženská společenství
- Výběr trávení volného času také ovlivňují komerční organizace (cestovní kanceláře, zábavná střediska, herny, bary atd.)

/Pávková, 2001/

Příloha č. 2

**Přehled několika vybraných sdružení, organizací a hnutí zaměřených
na volný čas dětí a mládeže působících v České republice**

- Asociace turistických oddílů mládeže – ATOM
- Česká tábornická unie – ČTU
- Skautská hnutí – Český junák
- Pionýr
- Folklórní sdružení České republiky – FoS
- Brontosaurus – Hnutí Brontosaurus
- DUHA – Hnutí Duha
- Prázdninová škola Lipnice – PŠL
- Asociace pro mládež, vědu a techniku – AMAVET
- Young Mens Christian Association – YMCA
- Young Womens Christian Association – YWCA
- Liga lesní moudrosti – Woodcraft Indians
- Sokol – Česká obec sokolská

/Němec, 2002/

DOTAZNÍK VOLNOČASOVÝCH AKTIVIT

Milý záčku,

toto je výzkum toho, co žáci, jako jsi ty, dělají ve svém volném čase.

Jedná se o to, jestli sportuješ, chodíš do nějakých zájmových kroužků nebo jen sedíš doma u počítače a nebo děláš něco úplně jiného.

Jsi

- Muž
- Žena

- Jaké zájmové kroužky (oddíly, útvary) navštěvuješ ve svém volném čase?

.....
.....
.....

- Jak dlouho už se této činnosti věnuješ? Vypiš.

.....
.....
.....

- Čím je pro tebe daná činnost důležitá? (Proč se tím zabýváš? Proč tě to baví?)

.....
.....
.....

- Čím trávíš svůj volný čas, pokud nejsi zrovna v kroužku (útvary, oddílu), který jsi uvedl v první otázce?

.....
.....
.....

- Představ si, že jsi učitel vaší třídy.
Koho bys nejčastěji napomínal za špatné chování a proč, z jakého důvodu?
(uváděj jen křestní jména)

.....
.....
.....

- Za co bys nejčastěji napomínal sebe?

.....
.....
.....

Příloha č. 4

ŘÍZENÝ ROZHOVOR S UČITELI

- S jakými kázeňskými problémy se nejčastěji setkáváte? Můžete uvést pro názornost více příkladů?
- Popište, jakým způsobem kázeňské problémy nejčastěji řešíte?
- Jsou podle vašeho názoru více neukáznění chlapci nebo dívky?
- Vedete si evidenci o volnočasových aktivitách Vašich žáků?
- Navštěvují Vaši žáci spíše organizované zájmové útvary?
- Domníváte se, že volnočasové aktivity nějakým způsobem ovlivňují kázeň žáků? Můžete vysvětlit jak?